Tweede Kamer, Raad Buitenlandse Zaken Handel d.d. 30 november 2026

VERSLAG VAN EEN COMMISSIEDEBAT
Concept

De vaste commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en de vaste commissie voor Europese Zaken hebben op 19 november 2026 overleg gevoerd met de heer Sjoerdsma, minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, over:

- **de brief van de minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking d.d. 16 november 2026 inzake geannoteerde agenda Raad Buitenlandse Zaken Handel van 30 november 2026 (2026Z25089);**
- **de brief van de minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking d.d. 29 oktober 2026 inzake verslag van de informele Raad Buitenlandse Zaken Handel van 22 en 23 oktober 2026 (21501-02, nr. 3507);**
- **de brief van de minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking d.d. 16 november 2026 inzake concept-Raadsbesluiten over mandaatverlening duurzame investeringsfacilitatieakkoorden (SIFA's) van de Europese Unie met respectievelijk Egypte en Jordanië (2026Z25063);**
- **de brief van de minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking d.d. 16 november 2026 inzake kabinetsappreciatie van handelsakkoord tussen de EU en India (2026Z25128).**

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking,
Den Hollander

De voorzitter van de vaste commissie voor Europese Zaken,
Van Meetelen

De griffier van de vaste commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking,
Van der Leeden

Voorzitter: Maes
Griffier: Prenger

Aanwezig zijn vijf leden der Kamer, te weten: Bamenga, Hoogeveen, Kröger, Lohman en Maes,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

en de heer Sjoerdsma, minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking.

Aanvang 14.01 uur.

De **voorzitter**:
Goedemiddag allemaal. Goedemiddag, minister Sjoerdsma en Kamerleden. Wij hebben vandaag het debat over de Raad Buitenlandse Zaken Handel, die eind november in Brussel zal plaatsvinden. We hebben een aantal Kamerleden hier. Ik wil voorstellen om voor elk Kamerlid vier minuten spreektijd en maximaal vier interrupties in de eerste termijn af te spreken.

Dan wil ik nu het woord geven aan de heer Bamenga.

De heer **Bamenga** (D66):
Dank u wel, voorzitter. Ik zou graag even willen beginnen met twee actualiteiten. Ik begin met Myanmar. Zojuist kwam de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof dat Myanmar schuldig is aan genocide tegen de Rohingya. Ik zou graag van de minister willen weten hoe hij deze uitspraak beoordeelt en wat deze voor gevolgen heeft voor onze relatie met Myanmar.

Het tweede punt waar ik graag aandacht aan wil besteden, gaat over de zorgelijke berichten van vanochtend over Destinus. Ik heb het onderzoek van NRC gelezen en de uitkomsten liegen er niet om. Wapenfabrikanten dragen een grote verantwoordelijkheid en moeten zich houden aan nationale en internationale regels. De berichtgeving over Destinus roept ernstige vragen op over wat hier daadwerkelijk is gebeurd. Daarom is het heel erg belangrijk dat we de onderste steen boven tafel krijgen.

Ik heb een aantal vragen aan de minister. Wat weet de minister op dit moment over wat er precies is gebeurd in dit geval? Onder welke vergunningen vonden de activiteiten van Destinus plaats? Welke technische ondersteuning en dienstverlening was wel en niet toegestaan? Hoe beoordeelt de minister dit vanuit zijn verantwoordelijkheid voor het Nederlandse wapenexportbeleid? Kan de minister toezeggen dat het kabinet dit tot op de bodem uitzoekt en de Kamer hierover zo snel mogelijk per brief informeert?

Voorzitter. Dan wil ik graag overgaan naar de Verenigde Staten. Wij steunen de constructieve inzet van het kabinet op de Turnberrydeal. Die deal draait om wederkerigheid, maar van die wederkerigheid blijft weinig over als de Amerikanen ons via de MATCH Act gaan dicteren waar wij onze chipmachines naartoe mogen exporteren, terwijl zij zelf geavanceerde chips aan China blijven leveren. Dat is geen samenwerking; dat ondermijning van onze economische soevereiniteit. Daarmee laten we ASML en de Nederlandse halfgeleiderindustrie in hun hemd staan. Zoals begin deze week treffend in de krant werd gekopt: ASML staat alleen aan de frontlinie en vecht de oorlog van iemand anders, namelijk die van de Amerikanen tegen de Chinezen in de technologierace. ING berekende dat ASML en de bedrijven daaromheen goed zijn voor ruim 2% van ons bbp. Dit zijn onze eigen kroonjuwelen en die dreigen we op het spel te zetten voor de economische belangen van een ander. Het kabinet heeft protest aangetekend in Washington, maar door de commotie rondom Nvidia neemt de druk toe om de MATCH Act nog dit jaar door het Congres te loodsen. Straks staan we over zes weken met onze rug tegen de muur, want als ASML niet meer aan China mag leveren,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

moeten we niet verbaasd zijn als China die technologie zelf ontwikkelt. Dan geven we onze strategische relevantie uit handen en worden we nog afhankelijker van de Amerikanen.

Voorzitter. Europa moet ingrijpen, en snel. Amerika is onze bondgenoot, maar bondgenoten werken samen en dicteren elkaar niet waar ze handel mogen drijven. Daarom heb ik nog drie vragen aan de minister. De klok tikt. Als de MATCH Act in december wordt aangenomen, wat is dan het kabinetsplan voor die 150 dagen waarin we ons beleid moeten spiegelen? Kan de minister dat voor de stemming met de Kamer delen? Wanneer gaat Europa met één stem duidelijk maken dat Washington onze export niet bepaalt? Welke concrete stappen zet de minister nu in Dublin om een voldongen feit te voorkomen? Het kabinet schreef op 15 juni dat Europees recht mogelijkheden biedt tegen extraterritoriale bepalingen. Welke zijn dat concreet? Hoe voorkomen we dat ASML klem komt te zitten tussen Amerikaanse en Europese spelregels?

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer Bamenga.

De heer **Lohman** (CDA):
Goed dat de heer Bamenga de zaak rondom Destinus agendeert. We hadden daar ook al even contact over. Hij heeft ook goede vragen gesteld aan de minister. We hadden gisteren een commissievergadering. In het licht van de discussie die we toen hadden over hoe we ervoor kunnen zorgen dat we grip hebben op dit soort situaties, welke gedachten kwamen bij meneer Bamenga naar boven toen hij de berichtgeving in NRC las?

De heer **Bamenga** (D66):
Die berichtgeving is zorgelijk. Ik vind dat wij niet te snel conclusies moeten trekken, maar dat we hier wel vragen over moeten stellen en dat we wel moeten bekijken wat precies de feiten zijn. Ik vind het ook belangrijk dat die feiten op papier komen en dat het kabinet uitzoekt wat er precies is gebeurd, en dat we daarna gaan praten over de vraag wat dit verder betekent voor het beleid.

De heer **Lohman** (CDA):
We kunnen de conclusie trekken dat richtlijnen wel vrij duidelijk kunnen zijn, maar wat er daadwerkelijk gebeurt op het moment dat een wapen ergens op een locatie is aangekomen … Is de heer Bamenga het met mij eens dat het toch best wel moeilijk is om daar grip op te hebben en dat het dan heel snel een diplomatiek gesprek wordt?

De heer **Bamenga** (D66):
Ik kan gewoon niet vooruitlopen op wat de conclusie dan zal zijn. Ik bedoel, ik ben letterlijk wakker geworden met die berichten en ik heb die toen meteen met de heer Lohman gedeeld, omdat ik ze vrij schokkend en zeer zorgelijk vond. Ik vind het gewoon heel erg belangrijk dat we weten wat daar precies is gebeurd voordat we hier welke conclusie dan ook gaan trekken.

De **voorzitter**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Goed. Dan geef ik het woord aan de heer Lohman, voor zijn … O, ik zie nog een interruptie van de heer Hoogeveen.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik hoorde de vragen die de heer Bamenga stelde over ASML en over de dreiging die er nu toch is dat Amerika onze handel aan banden kan leggen. Dat is wat mijn fractie betreft ook onacceptabel. Hoe ziet D66 eigenlijk de stappen die wij concreet kunnen nemen om hieraan tegenwicht te bieden?

De heer **Bamenga** (D66):
Ik heb ook in andere debatten heel duidelijk gemaakt dat het heel belangrijk is dat we als Europa als één blok gaan werken. Wat hier feitelijk gebeurt, is dat onze economische soevereiniteit geraakt wordt. Dat kan gewoon niet en dat mogen we ook niet laten gebeuren. Dit is absoluut geen gevecht dat alleen ASML of alleen Nederland aangaat. Dit is echt een strijd die heel Europa aangaat. Wat mij betreft zou Europa dus bij elkaar moeten komen om een vuist te maken tegen wat er nu gebeurt in Amerika.

De **voorzitter**:
Geen vervolgvraag? Oké, dan geef ik het woord aan de heer Lohman voor zijn eerste termijn.

De heer **Lohman** (CDA):
Dank u wel, voorzitter. Tijdens de aankomende Raad Buitenlandse Handel gaat de minister in gesprek over een groot aantal onderwerpen. Ik beperk me hier tot drie daarvan, namelijk Diversify EU, het Annual Progress Report 2026 en het handelsakkoord met India.

Het kabinet benadrukt dat het sluiten en verstevigen van handelsverdragen bijdraagt aan de diversificatie van handelspartners. Met Diversify EU wil de Commissie situaties aanpakken waarin de EU voor belangrijke producten of grondstoffen sterk afhankelijk is van één leverancier of één land. Hoe beziet de minister de toegevoegde waarde van dit instrument? Kan de minister een concreet voorbeeld geven waarin een handelsakkoord onvoldoende uitkomst biedt en Diversify EU het verschil kan maken? Kan hij zich ervoor inzetten dat de uitwerking van het voorstel eenvoudig blijft en de regeldruk voor bedrijven beperkt blijft? Als inkopen bij een andere leverancier in het kader van diversificatie duurder is, wie draagt dan de meerkosten? Wanneer vindt de minister dat mkb'ers de kosten zelf moeten dragen en wanneer kunnen zij een beroep doen op andere steun?

In het Annual Progress Report 2026 van Eurocommissaris Sefcovic lees ik dat bedrijven bij vermoedens van oneerlijke concurrentie een formele klachtenprocedure missen. Waar kan een Nederlandse ondernemer nu terecht als hij vermoedt dat een gesubsidieerde concurrent een aanbesteding wint? De Commissie heeft onderzocht hoe de Europese handelsbescherming in de praktijk werkt. Welke uitkomst van die toets vindt de minister het belangrijkst, waar ziet hij dat Europa te laat optreedt tegen oneerlijke concurrentie en wat wil hij daaraan veranderen?

De minister heeft de Kamer toegezegd te onderzoeken hoe bewerkstelligd kan worden dat ondernemers minder informatie hoeven aan te leveren als er sprake is van vragen rondom handelssteun. Welke gegevens vraagt de overheid nu meer dan eens op bij

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

dezelfde ondernemer?

Tot slot. Het CDA ziet goede redenen om de handel met India te versterken. Voor de Nederlandse ondernemer telt uiteindelijk of hij of zij zijn of haar product daar ook kan verkopen. In welke sector verwacht de minister dat Nederlandse bedrijven het meest profiteren van de lagere invoerheffingen? En welke drempel blijft er voor die bedrijven bestaan, die hij bij India wil aankaarten? Ook de Europese markt gaat verder open. Welke Nederlandse sector is volgens de minister het kwetsbaarste voor invoer vanuit India? En bij welke signalen uit die sector zal hij de Europese Commissie vragen om te onderzoeken of een vrijwaringsmaatregel nodig is?

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Ik zie geen interrupties. Dan geef ik het woord aan mevrouw Kröger.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Dank, voorzitter. Wereldhandel wordt steeds geopolitieker. Daarom is het heel goed dat we eerder het wetgevingsoverleg hebben gehad en we nu gewoon een debat hebben en dit niet schriftelijk afdoen. Er speelt natuurlijk ongelofelijk veel; dat laat de agenda ook zien.

Ik sluit me voor wat betreft Destinus graag aan bij de punten die collega Bamenga heeft gemaakt.

Ik heb een paar vragen over de Pax Silica, die zien op de vraag hoe de Pax Silica zich verhoudt tot de behoefte van Europa om zelf meer geopolitieke onafhankelijkheid en eigen toeleveringsketens te hebben, en gelijkwaardige relaties te hebben met landen in het Mondiale Zuiden, waarbij kritieke grondstoffen ook dáár verwerkt kunnen worden, wat bijdraagt aan ontwikkeling. Hoe verhoudt zich dat hele plan tot zo'n Pax Silica en wat doet het kabinet eraan om te zorgen dat het daardoor niet belemmerd wordt?

Dan heb ik een aantal vragen over een onderwerp dat ik eigenlijk elke keer opbreng, namelijk ISDS, de geschillenbeslechting in diverse handels- en investeringsverdragen. We hebben gezien dat ExxonMobil deze zomer de EU heeft aangeklaagd vanwege een Europese klimaatmaatregel. Wordt dit in de Europese Raad besproken? En hoe reflecteert de minister op het feit dat Exxon dit kan doen? Wat zegt dat volgens hem over dit instrument en over de risico's die het met zich meebrengt? Europa moet toch kunnen doen wat nodig is tegen klimaatverandering zonder miljardenclaims van de fossiele industrie? 60 juristen stuurden hierover een brief aan de Commissie. Ik hoop dat de minister deze brief ook heeft gezien en ik zou heel graag een reactie van het kabinet willen op die brief, om echt naar het hart te gaan van deze juridische zorgen.

Misschien nog schokkender dan deze kwestie rond Exxon is dat deze zomer een Russische oligarch een zaak aangespannen heeft tegen de Nederlandse Staat, onder het Nederlandse investeringsverdrag met Rusland, vanwege — nu komt het — de EU-sancties na de invasie van Oekraïne. Hij wil daarvoor een schadevergoeding. Door te dreigen met claims is hij van de Europese sanctielijst gehaald. Wat is dat voor een signaal? Hoe kunnen we zo nog doen wat nodig is tegen Rusland? Eerder dienden wij samen met D66, VVD en CDA een motie in over het opzeggen van bilaterale

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

investeringsverdragen met Rusland. Die motie is aangenomen. Mijn vraag is hoe het staat met de uitvoering van de motie. Sluit het kabinet zich tijdens deze Europese Raad aan bij de oproep van de Baltische staten en Polen om die verdragen op te zeggen? Is de minister bereid om zich daarvoor in te zetten?

Ik kijk heel even op de klok. O, het gaat nog goed.

De **voorzitter**:
U heeft nog tijd.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Oké. Het is zo veel!

Dan het handelsverdrag met India. We hebben daar gisteren een briefing over gehad. Ik heb een procesvraag, namelijk hoeveel ruimte er nog is voor deze minister om daadwerkelijk nog iets aangepast te krijgen aan dat handelsverdrag, of om flankerende waarborgen te krijgen. In de technische briefing van gisteren hoorde ik namelijk dat er toch behoorlijke zorgen zijn, met name op het vlak van de duurzaamheid, het arbeidsrecht en mensenrechten. Bij dit handelsverdrag hebben we het vaak over de producten waarvoor de markten opengaan, maar weinig over de mensen die de producten maken. Alleen al in de staat Maharashtra werken elk seizoen ongeveer een miljoen arbeidsmigranten in de suikerrietoogst via schuldarbeid en onder het minimumloon. Dat is regelrecht in strijd met de Europese antidwangarbeidswetgeving. Ik ben ook benieuwd of het Europa lukt om dat punt te agenderen bij India, ook in de context van het handelsverdrag waar we middenin zitten. Dat is toch een beetje een testcase voor de vraag of zo'n handelsverdrag nou een platform is om zulk soort problemen echt aan te pakken.

De **voorzitter**:
Nu bent u er wel doorheen. U bent een halve minuut over uw tijd heen, mevrouw Kröger.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik was net lekker bezig! Goed. Dan heb ik nog een allerlaatste punt.

De **voorzitter**:
Nou …

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Een heel kort punt, over de OESO-richtlijnen. Daar had ik een vraag over gesteld, en tot mijn verbazing zat die in de stukken bij deze agenda. Mijn vraag is eigenlijk de volgende. Ik krijg daar een onduidelijk schriftelijk antwoord op. Gelden die OESO-richtlijnen nou ook voor alle investeringen en subsidies die wij rijksbreed doen? Hoe zit dat nu?

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel, mevrouw Kröger. Er zijn geen interrupties, dus ik geef het woord aan de heer Hoogeveen.

De heer **Hoogeveen** (JA21):

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Dank u wel, voorzitter. Er is vandaag genoeg te bespreken, allereerst de weg naar een handelsakkoord met Australië. De Australische senaat moet het akkoord namelijk accorderen en dat gaat niet bepaald soepel, zeker voor een land dat nog nooit een handelsakkoord niet heeft goedgekeurd. In dit vrijhandelsverdrag zitten bindende toezeggingen om de verplichtingen onder het Parijse klimaatakkoord na te komen. Dat is precies waar de schoen wringt bij de Australische senaat. Dat zal de collega rechts van mij, mevrouw Kröger, misschien als muziek in de oren klinken, maar waarom doen we dit nou? Australië is al een land met hoge, respectabele standaarden. Mijn motie om bescheidenere en daarmee snellere handelsakkoorden te sluiten, is verworpen. Hoe reflecteert de minister op het feit dat het op dit punt lijkt te stranden of in ieder geval moeilijk lijkt te zijn aan de Australische zijde? Waarom maken we het onze trusted partners nou weer zo onnodig moeilijk?

Australië geeft mij meteen een bruggetje naar de CPTPP. Van de samenwerking met de Europese Unie worden wij erg enthousiast. Wat mij betreft bouwen we tussen de EU en de CPTPP een soort mini WTO 2.0, met vrijhandel tussen middenmachten om tegenwicht te bieden aan het beleid van de VS en China. Wat is de Nederlandse visie hierop? Welke ambitieuze stappen wil Nederland in Europees verband in het vooruitzicht zetten?

Voorzitter. In de geannoteerde agenda van de minister lezen we ook dat de OESO de Raad zal informeren over de structurele overcapaciteit, alles om het woord "China" maar te vermijden. Hetzelfde zien we bij economische veiligheid. Onlangs presenteerde de WRR een stevig rapport over China, waarin zelfs een brede importheffing wordt bepleit. We zagen dat economen in het vakblad ESB ons op een interessante tegenstrijdigheid wezen. Aan de ene kant bekritiseren we China en de staatssubsidies, terwijl we aan de andere kant pleiten voor meer Europees industriebeleid en staatssteun. Hoe kijkt de minister daarnaar?

Ook waarschuwt hoogleraar Steven Brakman dat brede importheffingen onze concurrentiekracht juist zullen schaden, omdat ook Europese bedrijven profiteren van de goedkope Chinese halffabricaten. Het klopt wel dat de import van China naar Europa toeneemt, maar het is volgens hem ook belangrijk dat we oog houden voor het feit dat de Europese export naar China vorig jaar met 6,5% daalde. 54% van de ondervraagde Europese bedrijven in China zeggen veel zakelijke kansen te zien, maar deze nog te missen door gebrekkige markttoegang en regelgeving. We moeten deze kaart veel nadrukkelijker spelen, want China heeft onze afzetmarkt gewoon keihard nodig, zeker nu de Amerikaanse markt ook steeds moeilijker toegankelijk wordt voor de Chinezen. Welke stappen gaat de minister daartoe in Europees verband zetten? Denk bijvoorbeeld aan het opnieuw agenderen van het investeringsverdrag, zoals Bernd Lange, de voorzitter van de handelscommissie in het Europees Parlement, onlangs ook deed.

Kan de minister los hiervan aangeven wat de laatste stand van zaken is rondom het Frans-Duitse voorstel over de omgekeerde QMV op handelsmaatregelen en mijn onlangs aangenomen motie?

Voorzitter, dan de GCC. Het kabinet schrijft dat uit verkennende gesprekken is gebleken dat de ambities voor een handelsovereenkomst met de GCC nog te ver uit elkaar liggen. Daar wil ik het toch niet bij laten. De Europese Vrijhandelsassociatie heeft bijvoorbeeld al meer dan tien jaar een vrijhandelsakkoord met de GCC. Wat kan de EFTA wel wat de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

EU niet kan? Wat zijn precies de exacte knelpunten?

Het laatste punt is India. We hebben inmiddels de kabinetsappreciatie van het handelsakkoord ontvangen. Die stemt mij positief. Volgens SEO kan de Nederlandse export naar India met ruim 6 miljard euro toenemen. Een positieve verrassing is dat het kabinet zelfs heeft opgeschreven dat het hogere ambities had op klimaat en arbeidsrechten, maar dat juist de geopolitieke belangen de doorslag gaven om ermee door te gaan. Ik hoop dat het kabinet en de EU precies die afweging nog veel vaker durven te maken. Kan de minister toezeggen dat Nederland groen licht zal geven aan de Raad en zich zal inzetten voor een zo spoedig mogelijke ondertekening en inwerkingtreding van het EU-India-vrijhandelsverdrag?

Voorzitter, dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u, meneer Hoogeveen. Er zijn geen interrupties. Zou ik dan het voorzitterschap even mogen overgeven aan mevrouw Kröger, die als eerste opkijkt?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Anciënniteit, hè.

Voorzitter: Kröger

De **voorzitter**:
Mevrouw Maes, gaat uw gang.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dank u, voorzitter. Nederland is niet welvarend geworden door zich achter dijken te verschansen, maar door de blik naar buiten te richten. Buitenlandse handel vormt al eeuwen het fundament van onze welvaart, onze innovatiekracht en ons verdienvermogen. Om ons Europese belang te kunnen waarborgen, moet de EU twee sporen tegelijk bewandelen: het verruimen van handelsovereenkomsten met groeimarkten en gebalanceerde samenwerking met China. Op dat eerste spoor worden goede stappen gezet. Het aanstaande EU-handelsakkoord met India biedt Nederlandse ondernemers lagere invoerrechten en minder administratieve belemmeringen. Dat akkoord is dus belangrijk voor de EU. India is natuurlijk ook een land dat rijk is aan grondstoffen, zoals lithium, kobalt en nikkel, om er maar een paar te noemen. In de appreciatie van het kabinet las ik daar weinig over. Kan de minister toelichten waarom kritieke grondstoffen geen onderdeel zijn van deze handelsovereenkomst? Ziet de minister mogelijkheden om dit alsnog toe te voegen? Op welke termijn?

Tijdens de technische briefing van gisteren begrepen wij dat er in de handelsovereenkomst extra aandacht is voor het mkb. Dat juicht mijn partij zeer toe. Ik vroeg mij wel af of het aanstellen van een mkb-coördinator in dat kader voldoende is. Kan de minister toelichten wat zo'n mkb-coördinator precies doet en wat het Nederlandse mkb daarvan gaat merken?

Voorzitter. In het vorige debat hebben we uitgebreid gesproken over China. Wat de VVD-fractie betreft moeten Nederlandse ondernemers kunnen blijven handelen met China. De VVD is geen voorstander van het inperken van handel an sich. Het gaat erom

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

dat we toewerken naar wederkerigheid in die handelsrelatie en dat er maatwerk wordt toegepast om onze strategische industrieën en nationale veiligheid te beschermen. De deal die de Europees Commissaris voor Handel heeft gesloten met China over hybride auto's is een goede eerste stap, maar wat mijn fractie betreft wel echt een eerste stap, gezien de scheve handelsbalans. De EU zal dus moeten doorpakken, want voor Nederland staat het gelijke speelveld op het spel, ook in strategisch belangrijke sectoren zoals de chemie en de maritieme maakindustrie. Mijn vraag aan de minister is daarom: wat is wat hem betreft de volgende stap? Wat gaat hij zelf doen om de handelsrelatie met China meer in evenwicht te brengen?

Het is goed dat er tijdens de Raad wordt gesproken over economische veiligheid. Het diversifiëren van handelspartners is daarin zeker een belangrijke stap, maar de VVD vindt het ook belangrijk om niet naïef te zijn. Daarom wil ik vragen aan welke eisen het te presenteren pakket wat de minister betreft zou moeten voldoen om voldoende waarborgen te bieden voor economische veiligheid.

Tot slot. Mijn fractie kijkt met grote zorgen naar de Amerikaanse MATCH Act. Wat de VVD-fractie betreft is exportcontrole een bevoegdheid die bondgenoten in gelijkwaardigheid met elkaar afstemmen en niet opleggen, zoals bij aanname van de MATCH Act dreigt. Ik vind het absurd dat buitenlandse regels kunnen voorschrijven dat service en onderhoud op reeds geleverde systemen wordt verboden. Dit dwingt Nederlandse ondernemingen richting contractbreuk en tast de juridische en commerciële voorspelbaarheid aan die voor Nederland essentieel is. Die onvoorspelbaarheid raakt niet alleen ASML, maar ook kleinere ondernemers rondom ASML.

Ik sluit daarom af met twee vragen aan de minister. Ten eerste, is het kabinet bereid om te verkennen hoe het, samen met Europese partners, ASML en zijn keten kan ondersteunen bij het vervangen van de componenten die onder Amerikaanse MATCH Act-restricties zullen vallen door Europese alternatieven? Ten tweede, wat heeft de minister aan zijn ambtsgenoot gevraagd over hun voornemens rondom het inzetten en handhaven van de MATCH Act? Welke antwoorden heeft hij daarop gekregen?

Dank u, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank, dan zou ik een interruptie willen plegen. Moet ik dan weer het voorzitterschap aan iemand anders geven of zal ik het gewoon maar even doen? Ik geef het voorzitterschap even aan de heer Bamenga.

Voorzitter: Bamenga

De **voorzitter**:
Mevrouw Kröger gaat nu een interruptie plegen.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Dank, voorzitter. Bij het vorige debat hebben we het gehad over de handelsrelatie met China en nationale veiligheid als een restrictief gegeven, maar toen hadden de heer Hoogeveen en ik in een interruptiedebat waaruit eigenlijk al snel bleek dat nationale veiligheid helemaal niet zo strak te definiëren is. Toen ging het over het voorbeeld van treinen, terwijl je juist zou kunnen zeggen dat dat bij uitstek iets is waarbij veiligheid een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

rol speelt. Mijn vraag is eigenlijk waar voor de VVD die grens ligt, zeker in relatie tot het stuk over economische veiligheid, waarbij het gaat over diversificatie. Waar ligt die grens?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dat is een hele goede vraag. In alle eerlijkheid zal ik die niet heel direct precies kunnen beantwoorden, juist omdat het zo'n precies evenwicht is. Voor ons — ik zei het al — is die handel ook echt belangrijk. Ik denk dat chips wel een heel goed voorbeeld zijn van waar je al heel snel terechtkomt in het kader van economische veiligheid. ASML heeft al restricties op het uitvoeren van bepaalde systemen, zoals de EUV-machine. Ik vind het moeilijk om daar heel concreet een antwoord op te geven, maar ik ben het denk ik helemaal met u eens dat dat een lastige balans is die je moet zoeken, waarbij wij als VVD natuurlijk altijd toch zo veel mogelijk handel willen kunnen blijven drijven en tegelijkertijd ook echt oog hebben voor de veiligheidsaspecten. Ik ben bang dat ik u niet een veel concreter antwoord kan geven dan dit.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Precies het feit dat dat concrete antwoord er niet is, is natuurlijk ergens best zorgelijk, omdat iedereen die oproept tot zo veel mogelijk vrijhandel … Ja, het gaat niet alleen om de impact op duurzaamheid of mensenrechten of arbeidsrechten. Ik wijs even naar mezelf, omdat wij als partij daar vaak voor pleiten. Maar het gaat hier natuurlijk ook echt om een veiligheidsaspect, waarbij we niet voor niets steeds meer inzetten op Made in Europe, zorgen voor diversificatie en ervoor zorgen dat we niet afhankelijk zijn van een land als China. Kan mevrouw Maes toch nog één keer proberen te schetsen op welke terreinen zij wil dat Europa meer op eigen benen kan staan en minder afhankelijk is van China, en waarvoor ze ook bereid is om de handel daarop soms in te perken?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Volgens mij heb ik in het vorige debat bijvoorbeeld ook iets gezegd over routers. Dat is er wel eentje waarvan ik denk dat we echt moeten proberen die afhankelijkheid zo snel mogelijk af te bouwen. Ik denk dat eigenlijk alles in de ICT-systemen of daaraan gerelateerd absoluut elementen zijn waar je de veiligheid heel erg goed moet meewegen of in ieder geval heel goed moet kijken hoe je daar waarborgen voor kan bieden. Er gaan natuurlijk allerlei verhalen over hoe China daarmee omgaat. Ik denk dat het vooral echt belangrijk is dat we zo scherp mogelijk zijn op waar onze eigen veiligheid wordt geraakt. Dan kan het ook gaan over auto's en over zonnepanelen. Tegelijkertijd wil ik ook weer niet de bedrijven die daaraan werken en die bijvoorbeeld ook producten uit China importeren, onmiddellijk een halt toeroepen. Het blijft dus een fijne balans, maar ik hoop met de voorbeelden die ik genoemd heb u enigszins tegemoet te komen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Kröger, tegemoetgekomen?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik neem het voorzitterschap weer over, volgens mij.

Voorzitter: Kröger

De **voorzitter**:
Dat geef ik dan weer terug aan mevrouw Maes. Nee, ik geef nog niks terug. Meneer

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Hoogeveen, gaat uw gang!

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Net als JA21 zie ik de VVD als een pro-Atlantische partij, maar ook als een partij die ook oog heeft voor de handelsgeest. Zeker ten aanzien van de MATCH Act kan ik volledig mee in het betoog van mevrouw Maes. Waar ik naar op zoek ben, is het volgende. We zitten in een best lastig parket met die MATCH Act. We zien dat ASML producten kan leveren aan China. Dat kunnen ze op een veilige manier, op een verantwoorde manier. Toch worden de export en de servicing aan banden gelegd. Hoe kijkt de VVD naar wat onze middelen nou eigenlijk zijn om de Amerikanen wakker te schudden dat dit uiteindelijk niet in ons belang is, maar ook niet in hun belang? Wat kunnen wij daartegen doen?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik denk dat meneer Hoogeveen wel weet dat ik ook een diplomatieke achtergrond heb, net als de minister overigens. Ik geloof heel erg dat dit misschien niet per se voor de schermen — we debatteren er nu over en dat moet ook; het is goed dat we dat doen — maar achter de schermen geregeld moet worden, maar ik denk ook dat dit zodanig belangrijk is dat we alle middelen die we hebben, moeten inzetten om te proberen dit af te wenden. We hebben natuurlijk ook al met de Amerikaanse ambassadeur hierover gesproken; ik weet niet of u daar zelf ook bij was. Ik weet dat de minister hier ook al gesprekken over heeft gevoerd en volgens mij ook de premier, toen hij in de VS was. Maar het moment dat de MATCH Act wordt aangenomen, komt nu wel erg dichtbij, zeker als die inderdaad gekoppeld is aan de Defensiebegroting. Ik hoop eigenlijk van de minister te horen hoe hij hierin zit, want ik denk dat er echt heel snel heel veel moet gebeuren en dat alle middelen geoorloofd zijn.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Het lastige is natuurlijk ook — dat maakt het nog lastiger op het diplomatieke speelveld — dat het niet eens zozeer alleen bij de uitvoerende macht zit, maar ook bij de legislative branch, het Congres. Het is hun politieke mandaat om daarop in te zetten. Dan zou het eigenlijk bijna ook een idee moeten zijn dat wij als parlement daar stelling tegen nemen en dat ook als boodschap overbrengen aan het Amerikaanse Congres, om daar ook in die zin ons steentje aan bij te dragen en daarbij dan een impliciete diplomatieke druk op te voeren.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Interessant idee. Ik ben zelf ook echt een voorstander van de parlementaire diplomatie. Ik denk dat dat ook best heel goed kan werken, dus misschien moeten we kijken wat we op korte termijn hieraan kunnen doen. Er is natuurlijk in ons parlement een contactgroep voor de Verenigde Staten. Dat is misschien een mogelijkheid, maar ik denk dat we het misschien zelfs nog wel wat breder kunnen aanvliegen. Ik sta helemaal open voor het idee om hier samen in op te trekken.

De heer **Bamenga** (D66):
Ik vond het terechte vragen van de heer Hoogeveen. Ik zou toch wat meer richting willen vanuit de VVD. Mevrouw Maes had het net over hoe dat verder opgelost of opgepakt moet worden. Toen had mevrouw Maes het erover dat het vooral achter de schermen opgelost moet worden en ook dat alle middelen geoorloofd zijn. Kan mevrouw Maes daar wat meer invulling aan geven? Wat bedoelt ze daar precies mee? Ik schrok een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

beetje van de woorden dat alle middelen geoorloofd zijn, want ik heb daar andere associaties bij.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dank voor deze vraag. Ik bedoel natuurlijk het volgende, want ik had het over "achter de schermen". Dan denk ik dus onmiddellijk aan diplomatieke middelen. Ik zou de heer Bamenga graag willen geruststellen dat wat mij betreft alle diplomatieke middelen moeten worden ingezet en natuurlijk ook politieke middelen waar het kabinet wat dat betreft mogelijk nog extra acties kan nemen. Die juich ik zeer toe.

De heer **Bamenga** (D66):
Dank voor de toelichting. Ik begrijp dat alle diplomatieke middelen ingezet zouden moeten worden, maar we hebben het ook over: wat zou de strategie moeten zijn? Wat zou het plan moeten zijn, enerzijds om dat überhaupt tegen te houden? En op het moment dat dat niet tegen te houden is, wat is dan vervolgens het plan binnen die 150 dagen om te zorgen dat je toch een vuist maakt? Ik had het er net in mijn inbreng over dat we veel meer Europees een vuist moeten gaan maken om te zorgen dat we onze economische soevereiniteit kunnen waarborgen. Ik ben benieuwd hoe de VVD hierin staat.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik denk dat wij eerlijk gezegd heel dicht bij elkaar zitten. Ik heb ook aan de minister gevraagd: wat kunt u doen, ook gezamenlijk met uw Europese collega's? Wat kan er nog gedaan worden in aanloop naar het besluit van het Congres en de Senaat hierover? Ik denk dat dat mijn voorkeur zou hebben: dat we het nog kunnen afwenden voordat er een besluit wordt genomen. Er is natuurlijk ook wat berichtgeving geweest dat het Witte Huis hier mogelijk toch anders in zit dan de wetgevende macht, dus misschien biedt dat ook nog wel een kans. Ik wil nu niet vooruitlopen op de strategie voor de 150 dagen die we hebben nadat het besluit is aangenomen, maar ik denk dat wij echt dicht bij elkaar zitten en dat we zowel bilateraal alsook in Europees verband moeten doen wat we kunnen doen. Dat kan dus én politiek zijn én diplomatiek, maar ook de parlementaire diplomatie kan ingezet worden.

De **voorzitter**:
Goed, dan geef ik nu echt het voorzitterschap terug aan mevrouw Maes.

Voorzitter: Maes

De **voorzitter**:
Dank u. Dan vraag ik aan de minister hoeveel tijd hij nodig heeft voor de beantwoording.

Minister **Sjoerdsma**:
Voorzitter. Ik zou graag 25 minuten vragen en dan hoop ik dat ik het binnen 20 minuten kan.

De **voorzitter**:
Dan schors ik de vergadering.

De vergadering wordt van 14.36 uur tot 15.01 uur geschorst.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
We wachten nog op een paar leden, maar ik denk dat we deze tijd toch moeten gebruiken en moeten beginnen. Nee, nog één minuutje.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De **voorzitter**:
Goed. Minister, welkom terug. Dank u. Ga uw gang voor uw eerste termijn.

Minister **Sjoerdsma**:
Dank, voorzitter. Voordat ik inhoudelijk inga op de vragen die u in dit debat heeft gesteld, graag eerst het volgende.

We hebben zojuist het bericht ontvangen dat dichtbij de Nederlandse ambassade in Kyiv een projectiel is ingeslagen. Er is contact geweest met de ambassade. Uit de eerste informatie blijkt gelukkig dat niemand gewond is geraakt. Wel is er schade aan de ramen, aan het gebouw van de ambassade. Ik wil hier graag mijn diepe respect uitspreken voor alle mensen die namens Nederland onder zulke moeilijke en soms zelfs levensgevaarlijke omstandigheden hun werk doen. Ik wens hun vanuit hier heel veel sterkte. Hun veiligheid heeft echt onze allergrootste prioriteit. Wij blijven uiteraard in nauw contact.

Voorzitter. Dat maakt dat het van belang is om dit, gelet op de vragen over Destinus, wel in het juiste perspectief te zetten. Het debat in Nederland heeft anders soms de neiging om naar binnen te slaan, om naar binnen te keren. Wat barbaars is en wat zeer, zeer verkeerd is, zijn de voortdurende dagelijkse aanvallen vanuit Rusland op Oekraïne, op Kyiv, waarmee alle inwoners van Oekraïne elke dag weer te maken hebben. Natuurlijk snap ik de zorgen die de Kamerleden vandaag hebben verwoord. Collega Yeşilgöz en collega Boswijk hebben daar ook al het een en ander over gezegd. Vanuit mijn portefeuille slechts één ding, en dat is dat de exportcontrole bij dit soort materiaal altijd zeer zorgvuldig en aan de hand van alle criteria plaatsvindt, zoals u ook weet en zoals Kamerleden gisteren ook met elkaar hebben gewisseld. Ik geloof ook niet dat het verhaal zozeer ziet op de exportcontrole als wel op wat er in het land zelf is gebeurd. Voor de rest moet ik echt verwijzen naar hetgeen collega's Yeşilgöz en Boswijk daarover al hebben gezegd. Dit als eerste onderwerp, voorzitter.

Daarnaast heeft collega Bamenga gesproken over Myanmar, andere actualiteiten en de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof, dat Myanmar schuldig heeft verklaard aan de genocide op de Rohingya. Dit is een ongelofelijk belangrijke stap naar de accountability voor de wreedheden die jegens de Rohingya zijn begaan. Deze mensen hebben de meest verschrikkelijke dingen meegemaakt. Tegen hen zijn de meest verschrikkelijke misdaden begaan. Ik kan alleen maar hopen dat deze uitspraak voor de nabestaanden iets van troost kan zijn. Naar aanleiding van wat er allemaal is gebeurd, heb ik vorige maand in Dhaka zelf steun toegezegd om ervoor te zorgen dat enkele Rohingya, enkele overlevenden, hier vandaag zelf bij kunnen zijn. Het is voor hen een enorm belangrijk moment. De uitspraak is ook binnen. Het is nu aan Myanmar om uitvoering te geven aan deze uitspraak. In lijn met de motie-Koopmans — als we het dan toch over parlementaire diplomatie hebben van destijds — heeft Nederland eerder in deze rechtszaak geïntervenieerd.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
Excuus, minister. Er is een vraag van mevrouw Kröger over de interrupties. We doen vier interrupties.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
De minister begon uiteraard met de verschrikkelijke situatie in Kyiv. Ik probeer alleen even te voelen waar of wanneer interrupties kloppen in de beantwoording. Of is dit één groot blok?

De **voorzitter**:
Misschien kan de minister even aangeven wat zijn blokjes zijn nadat hij is ingegaan op de actualiteit. Dan kijken we daar dan even naar.

Minister **Sjoerdsma**:
Excuus. Het blok Destinus, het blok Myanmar, en daarna volgen India, economische veiligheid, de EU en de MATCH Act van de VS, handelsverdragen en overig.

De **voorzitter**:
Gaat u verder alstublieft.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik ga verder met India, het volgende blok. Ah, excuus.

De **voorzitter**:
Er is een interruptie van de heer Lohman. Ga uw gang.

De heer **Lohman** (CDA):
Dank, minister. Ik sluit mij uiteraard aan bij uw woorden over de situatie in Oekraïne. Ik begrijp dat het op dit moment een gevoelig thema is, maar ik zou toch een vraag willen stellen over de situatie rondom Destinus, omdat u zegt dat dit niet over export gaat, zeg maar de exportvergunningen. Wij moeten natuurlijk afgaan op wat wij hierover in de media lezen. In het stuk in de NRC komt toch best wel in beeld dat het echt wel gaat over de manier waarop in Nederland exportvergunningen worden gegeven. Ik heb net een aantal quotes opgeschreven: ambtenaren bellen zelf met papieren; in Nederland worden geen vragen gesteld. Mijn vraag is ten eerste of u kennis heeft genomen van dit artikel in NRC. Ten tweede: hoe reageert u op de kritiek op het exportvergunningenbeleid die daar misschien uit kan blijken?

Minister **Sjoerdsma**:
Uiteraard heb ik kennisgenomen van het artikel. Het is voor mij op dit moment niet mogelijk om alle daarin genoemde informatie onafhankelijk te verifiëren. Wat ik vooral heb willen zeggen, is dat er vanuit mijn kant het volste vertrouwen is in de exportcontroleprocedure die Nederland heeft en in de weging van dit soort zaken. Het is van cruciaal belang dat alle criteria die in die procedure zitten, heel serieus worden gewogen. Het is mijn eigen ervaring dat dat ook gebeurt, maar op individuele vraagstukken of individuele vergunningen kan ik hier niet ingaan.

De **voorzitter**:
Een vervolgvraag van de heer Lohman.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De heer **Lohman** (CDA):
Ik worstel een beetje met de vraag in hoeverre we hierop door moeten drukken, want ik wil bepaalde dingen niet te publiek maken. Dan toch een beetje in algemene zin. In de discussie ging het er gisteren vaak over: er zijn richtlijnen en daar wordt op getest. Ik ga er dus van uit dat als een vergunning wordt gegeven, die richtlijnen in acht zijn genomen. We hebben het ook over controle achteraf gehad. Als achteraf blijkt dat mogelijk toch humanitaire doelen worden bereikt, iets wat in deze situatie toch zo is, welke mechanismes treden dan op, en hoe kunnen we daar grip op houden?

De **voorzitter**:
Ik wil even een opmerking maken, want eigenlijk is dit hele punt buiten de orde. Ik begrijp heel goed dat er behoefte is om dit te bespreken. Minister, wilt u alstublieft nog één antwoord geven op deze vraag? En dan wil ik echt graag naar de beantwoording van alle andere vragen.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, voorzitter, dank. Voor de duidelijkheid: gisteren hebben we hier vrij lang over gesproken. Het ging toen met name over de risico's van omzeiling, over wat er gebeurt als je constateert dat bepaalde vanuit Nederland geleverde wapens niet eindigen op de bestemming die oorspronkelijk is aangegeven en over wat je dan doet. Hetzelfde geldt, denk ik, in zekere zin voor wapens die … Nee, dat geldt eigenlijk voor omzeiling. Kijk, het inzetten van wapens is natuurlijk ook de verantwoordelijkheid van het land dat die wapens aanschaft. Daar gaat Nederland in algemene zin niet over. Wel is het zo — dat geldt ook weer in algemene zin en niet specifiek in de zin van deze casus — dat de constatering door Nederland dat bepaalde wapens of een bepaalde wapeninzet strijdig zijn met het internationaal recht of het internationaal humanitair oorlogsrecht, een grond geeft om diplomatiek mensen aan te spreken. Maar dan moeten wel allerlei dingen zijn vastgesteld en wel op zo'n manier dat ze ontegenzeglijk zijn bewezen. Ik zeg het nogmaals: dat is in algemene zin; op deze casuïstiek kan ik verder niet ingaan.

De **voorzitter**:
Ik wilde de minister vragen om naar het volgende onderwerp te gaan.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
We hebben gisteren een uitgebreid debat over wapenexport gehad. Vervolgens ontstaat een nieuwe situatie die daar direct aan raakt. Het is volgens mij volstrekt logisch. We kunnen al deze vragen ook schriftelijk stellen. Eigenlijk is mijn vraag de volgende. Ik neem aan dat er vanuit het kabinet nog een reactie komt. Ik neem aan dat er nog meer informatie naar buiten komt. Mijn vraag is eigenlijk of daar dan ook het stuk rond exportvergunningen in kan worden meegenomen, want dat is wat mij betreft wel onderdeel van deze casus.

Minister **Sjoerdsma**:
Dat durf ik u zo niet te zeggen. Wij hebben weliswaar kennisgenomen van het artikel, maar wij hebben, zoals ik al zei, niet alles kunnen verifiëren, zeker niet in de tijd die ons daarvoor gegeven is ten aanzien van dit debat. Nogmaals, ik denk … Dat is ook waarom de publieke woordvoering nu is gedaan door minister Yeşilgöz en staatssecretaris Boswijk. Daar ligt primair, denk ik, hoe we met deze zaak moeten omgaan. Los van hoe je deze zaak weegt en welke terechte vragen er misschien te stellen zijn, wil ik daarbij ten slotte nog een keer zeggen dat ik het ook van belang vind om die balans weer even

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

heel scherp te hebben dat zulke discussies niet te veel naar binnen slaan in Nederland, dat wij niet te veel naar onszelf kijken op het moment dat Rusland elke dag weer ongelofelijke misdaden begaat. Ja, terechte vragen moeten altijd gesteld worden; het is ook het recht van uw Kamer om dat te doen. Ik verwijs daarvoor nu heel even naar het ministerie van Defensie. Als het gaat om de balans … Ik hecht daar wel aan. We moeten die balans met elkaar zien te bewaken.

De **voorzitter**:
Vervolgt u uw betoog.

Minister **Sjoerdsma**:
Dan India. Daar zijn een aantal vragen over gesteld door verschillende partijen. We hebben daar ook in eerdere debatten over gesproken. Het is nu natuurlijk het moment waarop dit in Brussel bezegeld gaat worden. Ik denk dat dat in alle opzichten goed nieuws is. Ik kom daar straks nog even over te spreken, want sommigen van de Kamerleden hebben vragen gesteld over wat dat Nederland of bepaalde sectoren oplevert. Ik denk dat het goed is dat hier na een kleine twintig jaar, zoals mevrouw Kröger zei met een kleine versnelling aan het eind, nu een grote strik omheen gaat en dat we dit met elkaar afronden.

De heer Lohman vroeg in welke sector we nu eigenlijk verwachten dat we het meeste gaan profiteren; dat vind ik een goede vraag. Ik wil dat eigenlijk opsplitsen. Voor de Nederlandse economie als geheel is de verwachting dat de bbp-groei 0,03% zal zijn. Dat klinkt weinig, maar als je weet hoe groot ons bbp is, dan is dat een aanzienlijk bedrag. De huidige tarieven van India worden geleidelijk afgebouwd naar nul. Dat geldt voor 86% van de EU-importen. Dat is, denk ik, vooral voordelig — dat was de vraag van de heer Lohman — voor de Nederlandse maakindustrie.

Hij vroeg ook of er dan ook sectoren zijn die er echt last van gaan krijgen. Een van de redenen dat het uiteindelijk snel ging, is de wederzijdse afspraak dat we gevoelige sectoren niet zouden opnemen. Het gaat dan bijvoorbeeld om EU-gevoelige producten, rund- en pluimveevlees, eieren, rijst en suiker. Dat zijn ook producten die vaak in andere handelsverdragen tot ingewikkelde situaties leiden. Die vallen hier nu buiten. Dat betekent ook dat het normale EU-buitentarief blijft gelden. Ik denk dat dat het mooie is van dit verdrag. Dat is ook waar de Indiase handelsminister het meest enthousiast over was toen hij hier niet zo lang geleden op bezoek kwam. Het is heel ambitieus, het is heel verrijkend en we hebben ervoor gezorgd dat we geen sectoren hebben die het gevoel hebben dat zij er net even wat slechter uitkomen dan anderen. Dat is mijn antwoord op de heer Lohman.

Mevrouw Maes stelde ook een terechte vraag. Zij had het over de grondstoffen. Zij noemde lithium, kobalt en nikkel en vroeg waarom die geen onderdeel zijn van deze handelsovereenkomst. Het klopt dat er in deze handelsovereenkomst geen afspraken zijn gemaakt over kritieke grondstoffen. Daar wil ik twee dingen aan toevoegen. De tarieven op kritieke grondstoffen zijn doorgaans heel laag. Die worden verder afgebouwd. De mogelijke toekomstige opname van afspraken hierover in een algemene herziening van dit akkoord hangt uiteraard ook af van wat India wil. Wij sporen de commissie natuurlijk altijd aan om juist ook dit soort afspraken mee te nemen in handelsakkoorden. Dat is nu op deze manier niet gebeurd, maar we hebben wel het Dutch Diamonds Partnership. Dat biedt ons weer de mogelijkheid om publiek-private

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

partnerschappen op te zetten met India rondom kritieke grondstoffen. Bilateraal kunnen we daar dus wel een stap zetten.

Mevrouw Maes vroeg naar iets wat in het verdrag staat, namelijk een mkb-coördinator. Dit akkoord bevat inderdaad hele specifieke afspraken over het mkb, om ervoor te zorgen dat ook die bedrijven hun voordeel kunnen doen met dit akkoord. Het is voor Nederland natuurlijk van groot belang, kijkend naar welk onderdeel mkb-bedrijven uitmaken van onze economie. Er is bijvoorbeeld afgesproken dat de verdragspartijen rekening houden met de tijdige publicatie van relevante informatie voor het mkb. Onze mkb-coördinator, om het zo maar te zeggen, zit bij de RVO, u wel bekend. Daar kunnen ondernemers met al hun vragen over internationaal ondernemen terecht. Zo weten ondernemers precies waar ze terechtkunnen. Het is één punt en er zijn niet allerlei verschillende punten per verdrag. Dit geldt trouwens niet alleen voor dit verdrag, maar in algemene zin. Op Europees niveau wordt ook hulp geboden aan het mkb. Dat gaat bijvoorbeeld via de zogenaamde Access2Markets-database. Daar kan je informatie over export en import heel goed vinden.

Mevrouw Kröger vroeg: geeft het verdrag ook weer een paraplu of een haak om te praten over sommige zorgen die we hebben en problemen die we zouden willen aanpakken? Ja. Dit handelsakkoord maakt het mogelijk om dergelijke zorgpunten aan te kaarten via het handelsakkoord. We hebben het ook in het verleden gezien. Voor de duidelijkheid: het moet nog in werking treden. We moeten zien hoe het in de praktijk gaat. Ik neem Zuid-Korea als voorbeeld. Naar aanleiding van het handelsakkoord zijn er in Zuid-Korea stappen gezet op het gebied van arbeidsmarktomstandigheden. Het is nog toekomstmuziek, maar we hebben in het verleden bij andere verdragen gezien dat het kan.

Mevrouw Kröger vroeg ook naar het proces. Hoeveel ruimte is er nu nog om iets aan te passen? Daarover moet ik gewoon helder zijn. Er gaat niks meer aangepast worden; de tekst is definitief. Het handelsverdrag heeft wel verschillende mogelijkheden voor monitoring. Dat kan weer leiden tot herziening van bepaalde afspraken als de verdragspartijen het daarover eens zijn. Daar wordt het maatschappelijk middenveld ook bij betrokken.

Voorzitter. Dat was India.

De **voorzitter**:
Er zijn een paar interrupties. Ik zag er één van mevrouw Kröger.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Mijn vraag was natuurlijk wel ietsje … Ik wilde zeggen "minder gezellig", maar dat is niet de goede uitdrukking. Dit handelsakkoord gaat natuurlijk met name over producten en niet over de mensen die de producten maken. Als je de situatie in India bekijkt, met name rondom forced labour, dan zie je dat India de ILO-standaarden deels niet heeft geratificeerd of geïmplementeerd. Dat is gewoon uitermate problematisch. Mijn vraag is eigenlijk als volgt. Aan de ene kant hebben we de antidwangarbeidswetgeving en een minister die wil dat de ILO-standaarden gerespecteerd worden. Aan de andere kant hebben we een handelsverdrag dat daar eigenlijk geen toegang toe biedt. Dus gewoon heel concreet: ik gaf het voorbeeld van Maharashtra, arbeidsmigranten in de suikerrietoogst en de omstandigheden van gedwongen uitbuitende arbeid. Wat geeft dit

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

handelsakkoord ons aan handvatten om daadwerkelijk te zorgen dat we die producten niet vergemakkelijkt toegang geven tot de Europese markt?

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is een goede vraag, waar ik een aantal dingen op probeer te zeggen. We hadden natuurlijk graag gezien dat de afspraken over handel en duurzame ontwikkeling in lijn waren met het ambitieniveau van andere recente handelsakkoorden en meer in het algemeen met de inzet van Nederland. Daar heeft mevrouw Kröger gelijk in. Het handelsakkoord herbevestigt de geldende internationale regels voor India en de EU voor klimaat maar ook voor arbeidsrechten. Dat wil dus zeggen dat India zich committeert aan de effectieve uitvoering van de fundamentele principes van de ILO. Dat is één. Twee. Daarnaast hebben we de antidwangverordening. Mevrouw Kröger haalt die terecht aan. Die geeft ons en met name de Commissie de gelegenheid om alle producten die gemaakt zijn met dwangarbeid te weren van de Europese markt. Dat geeft in zichzelf de gelegenheid om hele serieuze dialogen te voeren, op het moment dat dit soort dingen in de keten voorkomen. Mevrouw Kröger noemde een heel specifiek voorbeeld, maar het geldt natuurlijk in hele algemene zin voor al die producten, alle sectoren en alle industrieën. Dat is ook het mooie — vind ik zelf — van die verordening. Binnen het verdrag zelf is er daarnaast de mogelijkheid om te escaleren tot ministerieel niveau als afspraken rond arbeidsmarktomstandigheden niet worden nageleefd. Ik kan vanuit het kabinet zeggen dat wij uiteraard nauw zullen toezien op de naleving van die afspraken en indien nodig zullen aansturen op escalatie. Ik hoop zelf dat het niet zo ver hoeft te komen. Ik hoop zelf dat dit akkoord, plus wat Europa qua antidwangarbeid op de mat legt, in India momentum met zich mee zal brengen. Ik denk dat het dat effect kan hebben. We zullen dat inderdaad echt goed moeten monitoren en daar achteraan moeten zitten. Dat ben ik met mevrouw Kröger eens.

De **voorzitter**:
Wilt u een vervolgvraag stellen?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Zeker.

De **voorzitter**:
Ga uw gang.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Voor de monitoring zijn we uiteindelijk afhankelijk van maatschappelijke organisaties in India en vrije pers in India. Dat zijn twee onderwerpen die toch behoorlijk onder druk staan in India, die hele shrinking civic space. De minister zegt: het verdrag is uitonderhandeld. Is er ruimte om flankerend te zeggen: we gaan de Indiase civil society ondersteunen, we gaan de vrije pers ondersteunen en we gaan zorgen dat we als Europa de monitoring daadwerkelijk een beetje tanden geven? Anders is het wel heel makkelijk. De verhalen komen namelijk niet, want de pers wordt onderdrukt en de ngo's zijn wegbezuinigd.

Minister **Sjoerdsma**:
De zorg van mevrouw Kröger snap ik heel goed. We hebben natuurlijk allemaal de berichtgeving van gisteren gezien en wat die deed voor een hele specifieke zaak, die voor het Nederlands kabinet en voor de Nederlandse samenleving zeer belangrijk is,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

namelijk de zaak van het meisje Insiya. Absoluut. Ik zie dat issue. Als mevrouw Kröger het goedvindt, kom in de tweede termijn terug op de maatschappelijke organisaties, omdat ik ook even zeker wil weten wat Nederland daarin al doet. Het is mijn ervaring dat als we er wat dieper in duiken, Nederland altijd meer doet dan ik zelf dacht. Ik snap goed wat ze vraagt over hoe het nu flankerend geregeld is. Ten aanzien van de monitoring is de rol van het maatschappelijk middenveld van groot belang. Daar kom ik even op terug.

De **voorzitter**:
Was er ook nog een vraag van de heer Lohman?

De heer **Lohman** (CDA):
Ja. Dank voor de eerdere beantwoording over welke sectoren gevrijwaard zijn of waar in ieder geval ruimte voor is. Mijn vraag gaat over monitoren op het moment dat een sector in Nederland aangeeft dat we iets nog niet in beeld hebben en dat het handelsverdrag mogelijk druk legt op de sector. Wordt dat proactief gemonitord vanuit het ministerie? Op welke manier moet zo'n sector bij u aan de bel trekken?

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is een goede vraag. Dit werkt eigenlijk zoals het normaal gesproken ook werkt. De sector, bedrijven of brancheverenigingen kunnen dat aangeven bij het ministerie, maar ook bij de Commissie. Het is wel echt hun initiatief, omdat het ondoenlijk is voor het ministerie, het kabinet, om in elke bedrijfssector bij te houden wat er precies gebeurt. In de praktijk komen de signalen meestal vrij vlot tot ons. De urgentie voor het bedrijfsleven is in dat soort gevallen natuurlijk groot. Ik neem even een voorschot op een van onze punten. Een van de Kamerleden vroeg wat er beter kan. Een van de dingen die beter kan, is dat de Europese Commissie de handelsdefensieve maatregelen, de instrumenten die er al zijn, veel sneller inzet. De tijd die er nu zit tussen de eerste meldingen tot het inzetten van een bepaald instrument, is niet de urgentie die je mag verwachten. Daar drukt het kabinet ook op.

De **voorzitter**:
De minister vervolgt zijn betoog.

Minister **Sjoerdsma**:
We komen bij het blok economische veiligheids…

De **voorzitter**:
Excuus. De heer Hoogeveen.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik heb eigenlijk een hele korte vraag. Ik had het in mijn betoog ook gevraagd. De minister zei over het Indiaverdrag: goede zaak dat het in de Raad ligt en een strik eromheen. Is dat dan ook een toezegging dat Nederland groen licht geeft voor zo snel mogelijk ondertekenen, ratificatie en inwerkingtreding?

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, absoluut. Strik eromheen en laten we gaan, zou ik zeggen. We hebben geen tijd te verliezen. Wat het kabinet betreft beginnen we op 1 januari. Het is gewoon een hele goede veelomvattende ambitieuze deal waar veel te lang aan is gewerkt, maar nu die er is, moeten we geen dag verliezen om de uitvoering ter hand te nemen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
U vervolgt uw betoog.

Minister **Sjoerdsma**:
Dan ga ik alsnog naar het blokje economische veiligheid en China. Daar zijn een aantal wat grotere vragen over gesteld.

Mevrouw Maes vroeg: wat gaat de minister doen om de handelsrelatie met China in beter evenwicht te brengen? Er was ook een andere vraag die daarop zag. In de kern is die handelsrelatie in een ongelofelijke disbalans; dat hebben we eerder met elkaar gewisseld. De EU heeft een handelstekort van ongeveer 1 miljard euro per dag ten opzichte van China. Je kan daar op twee manieren naar kijken; volgens mij zei de heer Hoogeveen dat ook. Je kan allereerst kijken of er voldoende export vanuit de Europese Unie naar China is. Daarop is het antwoord van dit kabinet nee. Wij vinden dat de Chinese overheid de Chinese markt niet voldoende openstelt voor Nederlandse en Europese bedrijven. Wij vinden dat China op z'n minst dezelfde openstelling voor ons moet hebben als de Europese Unie heeft voor Chinese bedrijven. Urgent daarbij zijn bepaalde zuivel- en vleesverwerkingsbedrijven hier in Nederland. Daarvan zeggen wij: daar moet nu toegang voor komen. Dat heb ik recent ook aan Eurocommissaris Sefcovic laten weten. Het kan ook om medische technologie gaan, om er een wat meer hoogwaardige sector uit te lichten. Daar drukken wij hard op.

Daarbij wil ik ook wel zeggen dat alleen het vergroten van de Europese export richting de Chinese markt nooit voldoende zal zijn om deze handelsbalans weer in evenwicht te krijgen. Daarvoor zullen ook andere maatregelen nodig zijn. Daarvoor zal nodig zijn dat er vanuit Beijing maatregelen worden genomen, het liefst vrijwillig, om in bepaalde sectoren de export vanuit China naar de Europese Unie te verkleinen. Ik ben met mevrouw Maes eens: de stap met betrekking tot auto's is een eerste stap, een goede stap en een cruciale stap, maar zeker niet voldoende. Dat betekent ook dat het kabinet vindt dat er heel snel volgende stappen moeten volgen. Inderdaad, wat het Nederlandse kabinet betreft staan de chemische sector en de maritieme industrie zeer hoog op het verlanglijstje. De Kamerleden kunnen zich voorstellen dat het voor andere landen misschien weer anders geldt, dus dat is een stevige discussie, maar u kunt ervan op aan dat wij als Nederland heel duidelijk maken hoe wij het zien, wat onze belangen zijn en wat voor tempo er moet worden gemaakt om een volgende stap te zetten. Dat doen we niet alleen in de bilaterale gesprekken met Sefcovic, maar ook in de Handelsraad.

De heer Hoogeveen zei ook nog: wij bekritiseren China vanwege de staatssubsidies en gaan Europees industriebeleid voeren. Laat ik dat enigszins nuanceren. We kunnen wat leren van China; laat ik dat gewoon even als eerste zeggen. Het darwiniaanse kapitalisme en de manier waarop daar wordt geïnnoveerd, zijn misschien geen feest voor de werknemer, maar leiden wel tot zeer snelle, hoogwaardige innovatie, die, om heel eerlijk te zijn, echt zwaar concurreert met wat wij op dit moment in de Europese Unie kunnen. Daaruit valt, vind ik, een les te trekken over de manier waarop wij in Nederland en in de Europese Unie de randvoorwaarden voor innovatie vormgeven, en over wat wij van Nederlandse en Europese bedrijven mogen verwachten.

Daarnaast, en dat vind ik wel een snijdend punt, zien wij dat de Chinese overheid enorme staatssubsidies met zich meebrengt voor bepaalde sectoren en bedrijven. Daar

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

zijn ook heel veel artikelen over, als we dan toch een aantal artikelen moeten citeren. Ik weet zeker dat Nederlandse bedrijven in algemene zin willen concurreren met alles en iedereen, maar tegen dat soort concurrentie — dat is echt oneerlijke concurrentie — kunnen ze niet op. Dat moeten we bekritiseren. Ons industriebeleid is niet hetzelfde als dat in China, met zijn staatssteun. Het gaat over de randvoorwaarden voor innovatie, over kiezen, over de manier waarop wij ons bedrijfsleven positioneren en over eerlijke concurrentie. Ik zou dus niet gelijk willen stellen: de ene partij doet staatssteun en nu gaat de andere partij dat ook doen. Ik zie dat echt anders. We hebben daar eerder over gesproken in de commissie: bescherming ja, protectionisme nee.

De heer Hoogeveen vroeg nog naar het investeringsverdrag. Dat heeft het Europees Parlement in mei 2021 stilgelegd. Dat is in reactie geweest op Chinese sancties richting Europese politici, wetenschappers en overigens ook diplomaten. Een aantal van die sancties zijn vanuit Chinese zijde opgeheven, maar niet allemaal. Het hervatten, het heropenen, van die onderhandelingen is op dit moment niet aan de orde, totdat het Europees Parlement zelf besluit om dat verdrag uit de vrieskist te halen. Ik weet ook niet of dit verdrag nou het beste is om die disbalans mee te adresseren. Dat is een tweede. Het ligt niet bij ons.

De heer Lohman vroeg nog naar Diversify EU. Daarbij moet ik wel zeggen dat dit een instrument is dat nog niet is vastgesteld. De Europese Commissie komt daar in december mee, waarna er een appreciatie vanuit het kabinet zal volgen. Daarna gaan wij er met elkaar over praten. Veel bedrijven zijn, denk ik, zelf in staat om ervoor te zorgen dat zij in hun waardeketens voldoende weerbaar zijn tegen eventuele verstoringen. Ons algemene uitgangspunt is dus dat wij daar als overheid zo weinig mogelijk bij betrokken willen zijn. Als het gaat over risico's in strategische sectoren waarbij verstoringen een enorme impact kunnen hebben, is het tegelijkertijd, denken wij, in algemene zin, dus zonder het instrument te kennen, goed om bedrijven soms te prikkelen en aan te moedigen om verder te diversifiëren. Zo'n instrument kan dan van meerwaarde zijn. Daarbij geldt wel — dat is ook een opmerking die de heer Lohman en de heer Hoogeveen volgens mij maakten — dat de regeldruk voor bedrijven uiteraard echt beperkt moet zijn, dat het proportioneel moet zijn en dat het echt moet gaan over die risicovolle strategische afhankelijkheden en waardeketens. Als je dat ongericht op een grote schaal gaat doen, dan brengt dat gewoon hele grote kosten met zich mee die, denk ik, niet zinvol zijn.

De heer Hoogeveen vroeg naar de laatste stand van zaken van het Frans-Duitse non-paper. Daar is eigenlijk niet zo heel veel aan veranderd. Wat er nu gebeurt, is dat de Commissie in december met concrete voorstellen gaat komen. Voor Nederland zijn de belangrijkste uitgangspunten — die zullen u niet onbekend zijn — dat de aanpak proportioneel moet zijn, dat de regeldruk beperkt met blijven en dat de besluitvorming voldoende betrokkenheid van de Raad moet waarborgen. Daar nemen we uiteraard de motie-Hoogeveen, maar ook de motie-Van der Lee, in mee. Zodra er concrete voorstellen zijn, kom ik uiteraard bij uw Kamer terug om daar nader over te spreken.

Voorzitter. Dat was het blok China.

De **voorzitter**:
Zijn er interrupties? Ik zie er eentje van de heer Lohman. Dit is uw laatste interruptie.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De heer **Lohman** (CDA):
Dank voor de beantwoording over Diversify EU. Ik begrijp inderdaad dat dat nog in ontwikkeling is. Ik zal niet te veel doorvragen, maar mijn vraag is als volgt. Ziet u daar toegevoegde waarde in? Wat wordt de inzet van Nederland? Uit de huidige beantwoording maak ik een beetje op dat we het nog moeten zien, maar bent u er wel voorstander van om dit in te gaan voeren? Wat zou dan de inzet van Nederland zijn?

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is een terechte vraag. Ja, wij denken dat dit instrument zo vormgegeven zou kunnen worden dat dat meerwaarde heeft. Wij hebben daar wel echt duidelijke randvoorwaarden bij. Die randvoorwaarden gelden gericht voor de strategische sectoren en niet te breed. Die zien op de proportionaliteit, op weinig regeldruk en op het echt voorkomen dat we bedrijven hiermee gaan opzadelen met meer kosten en lasten dan nodig zijn. We zien heel veel bedrijven die heel duidelijk inzichtelijk hebben hoe weerbaar zij zijn en in welke waardeketens zij zitten, maar we zien ook bedrijven in heel strategische sectoren die dat niet op orde hebben. Juist voor die bedrijven zou een prikkel zinvol kunnen zijn. Nogmaals, dat hangt ook af van de invulling van het instrument. Het hangt af van de randvoorwaarden die de Commissie daaraan meegeeft. Dit is het hokje waarbinnen wij dit zien. Dat is een relatief smal hokje, denk ik, maar we zullen ook moeten afwachten waar de Commissie mee komt.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Landen als Australië en Nieuw-Zeeland hebben gewoon een vrijhandelsakkoord met China. Zij hebben ook een handelsoverschot met China. Dat is natuurlijk een hele andere economie: Australië heeft vooral grondstoffen en Nieuw-Zeeland heeft veel aantrekkelijke agribusiness. Wat ik probeer te zeggen, is het volgende. De Europese Unie heeft een handelsoverschot met de hele wereld. Wij concurreren toevallig met bepaalde industriële goederen die China nu ook heel competitief maakt. Wat ik probeerde te vragen … Als we alleen maar kijken naar het handelstekort, dan doen we de algehele handelsrelatie met de wereld eigenlijk geen recht aan. Is het dan niet ook logischer om te kijken hoe wij onze aantrekkelijke producten beter in de markt kunnen zetten in China? Zou dat niet een veel betere insteek zijn op Europees niveau voor die gesprekken? Ik vraag me ook af hoe de Nederlandse regering die gesprekken insteekt, als met de Chinese counterparts wordt gesproken.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik denk dat het goed is dat de heer Hoogeveen zelf aangeeft dat de economieën van Australië echt wel radicaal anders vormgegeven zijn dan die van ons. Die zijn gewoon zwaar gedreven op grondstoffen. Er is een reden dat er een overschot vanuit daar naar China gaat, zal ik maar zeggen. Dat is natuurlijk ook onderdeel van de Chinese strategie. Ik moet over één ding toch wel even heel duidelijk zijn. Ja, het kan best zijn dat een focus op het Chinese overschot met ons niet meer helemaal recht doet aan onze wereldwijde positie, maar het is wel zo dat dat overschot maandelijks tienduizenden banen kost in Europese landen. Als we daar niet tegen optreden, gaat dat optellen tot honderdduizenden banen. Als we even kijken naar de Duitse auto-industrie, dan zien we dat er daar meer dan 100.000 banen uit gaan. Die heeft allemaal toeleveranciers in met name Limburg en Brabant die in die keten zitten, en die voelen dat natuurlijk ook. Dus nee, het Nederlandse kabinet wil niet laten gebeuren wat er met andere landen is gebeurd. We hebben namelijk eerder zien gebeuren dat hele industrieën zijn verdwenen vanwege oneerlijke concurrentie en vanwege deze

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

disbalans.

Ik ben het wel met de heer Hoogeveen eens dat wij er ook alles aan moeten doen om Nederlandse en Europese bedrijven en producten maximaal te positioneren in China. Daarom hebben wij tijdens mijn bezoek aan China voor de zomer gedrukt op het openen van de Chinese markt. Ik heb net de sectoren genoemd waarbij dat voor Nederland van groot belang is. We hebben ook in algemene zin weer benadrukt dat het niet symmetrisch is. Op het moment dat de Europese Unie de markten op de ene manier openzet en vanuit China wordt het op de andere manier gedaan, dan is dat niet houdbaar. Ze zullen ons moeten spiegelen. Als dat niet kan, dan zullen we hele gerichte afspraken moeten maken over hoe we dat dan verdisconteren. Daar is Maros Sefcovic nu mee bezig. Ik zeg nog wel één keer, want dit heb ik in het blok niet gezegd: dat zal echt een enorme uitdaging zijn, ook vanwege de dingen die we eerder hebben gewisseld. Het is wel zo dat China, ook als je het vanuit hun perspectief bekijkt, gewoon een groot probleem heeft. Ze moeten eigenlijk exporteren om de economie gaande te houden. Als dat niet naar de Europese Unie kan, dan gaan ze andere, derde landen overspoelen. Dat is dan ook weer een strijd.

Als we dan toch het wereldwijde perspectief van de heer Hoogeveen pakken: ook dat is van groot belang. Het is niet alleen tussen ons, maar het gaat ook over dat marktaandeel en de derde landen. Het is van groot belang dat wij ervoor zorgen dat die landen soeverein blijven in waar ze hun waar willen kopen. Natuurlijk is het een prijscompetitie, maar het is ook een kwaliteitscompetitie. Ik denk nog altijd dat de voorwaarden waaronder wij zaken willen doen, over het algemeen landen soevereiner laten dan de mensen vanuit Beijing doen.

De **voorzitter**:
De heer Hoogeveen heeft een vervolgvraag.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Dit is natuurlijk het klassieke vrijhandelsdilemma tussen wat men kan zien en wat men niet kan zien, als je zegt dat we een aantal autofabrikanten gaan beschermen, die het misschien überhaupt al hebben laten liggen op het gebied van de competitiviteit en betrouwbaarheid, ten faveure van bijvoorbeeld toeleveranciers en fabrikanten die juist heel erg afhankelijk zijn van voordelige halffabricaten uit China. Dat is dus een moeilijk dilemma. Misschien kan ik dan nog een vervolgvraag stellen. Als de Nederlandse regering dan naar China gaat en er wordt ingezet op het meer opentrekken van de markt, het meer vrijgeven van meer een vrijemarkteconomie in bepaalde sectoren, stuit de minister dan op een dichte deur? De berichten die ik lees die vanuit China komen, zijn namelijk juist dat zij ook heel erg inzetten op wederkerigheid en kansen.

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is absoluut waar. Nee, ik denk niet dat we daar een dichte deur treffen, ook vanwege de resultaten die Sefcovic heeft weten te boeken in de eerste ronde. Hij heeft ook geen dichte deur getroffen. Ook denk ik dat hij best veel bereikt heeft zonder dat hij daar negatieve consequenties van heeft moeten proeven. Tegelijkertijd is er een verschil tussen een deur op een kier en een deur die gastvrij wagenwijd openstaat. Ik denk dat de deur nu op een kier staat en dat we toch nog wel eventjes met het volle gewicht tegen de deur moeten duwen om ervoor te zorgen dat die zodanig openstaat dat het Nederlandse en het Europese bedrijfsleven zich echt uitgenodigd voelen en eerlijk

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

mogen concurreren met wat er soms op de Chinese markt is.

De **voorzitter**:
Vervolgt u uw betoog.

Minister **Sjoerdsma**:
Dan komen we bij de MATCH Act en de Verenigde Staten. Mevrouw Maes sprak over parlementaire diplomatie. Kamerbreed proefde ik dat van links tot rechts de MATCH Act bepaald niet als iets vriendelijks wordt gezien en dat de Kamerleden, de hele Kamer, in dit geval tegenover mij en naast mij, zegt: die MATCH Act kan niet worden aangenomen. Nederland gaat zelf over de eigen nationale veiligheid. Nederlandse bedrijven gaan zelf over met wie ze wel of niet zakendoen. Dat is ook consequent de boodschap die dit Nederlandse kabinet in Washington op elk niveau neerlegt. Onze ambassade heeft hier een dagtaak aan. De minister-president heeft dit aangekaart tijdens zijn bezoek met het koninklijk paar in Washington eerder dit jaar. Ik ben zelf twee keer on the Hill geweest, bij het Congres. De minister van Buitenlandse Zaken heeft gesproken. Ik heb ook een delegatie van het Congres hier in Nederland hierover ontvangen. Ik denk dat er op dit moment niks is waar het Nederlandse kabinet in het buitenland zo intensief en zo urgent mee bezig is als de MATCH Act. Dat heeft te maken met wat u ook allemaal heeft aangeraakt: het enorme belang van de halfgeleiderindustrie in Nederland voor onze economie. Laat we gewoon plat zijn: het principe dat wij in Nederland groei hebben, komt gewoon door deze industrie. Die is ongelofelijk cruciaal voor niet alleen het innovatieve karakter van onze economie, maar ook voor de werkgelegenheid. U kunt ervan op aan dat het kabinet en ikzelf alles zullen doen wat we kunnen doen om deze act van tafel te krijgen.

Tegelijkertijd constateert u, en met u het kabinet, natuurlijk dat de ontwikkelingen rondom Nvidia de temperatuur helaas alleen maar doen oplopen, omdat het onderscheid tussen wat de Verenigde Staten doen en wat bondgenoten doen niet wordt gemaakt. Als ik een klein tipje van de sluier mag oplichten over wat wij in Washington uitdragen: wij dragen voortdurend uit dat het exportcontrolebeleid van Nederland een van de strengste van de wereld is, dat wij nationale veiligheid voorop hebben staan en dat wij uitermate goed wegen hoe we bepaalde zaken doen, maar ook dat wij tot onze grote frustratie zien dat er aan de ene kant kritiek en commentaar is vanuit het congres op wat wij doen — die kritiek werpen ik en het kabinet overigens verre van ons — en de Verenigde Staten aan de andere zeer hoogwaardige AI-chips bijna zonder een strobreed in de weg te leggen richting China laten exporteren. Dat is echt niet uit te leggen. Het ingewikkelde is wel dat dit in de dynamiek in Washington zo door elkaar loopt dat het vooral wordt gezien als een reden om die MATCH Act vooral nu wel neer te leggen. Ik heb richting u aangegeven dat onze volledige inzet erop gericht is om dat te voorkomen. Als het nodig is dat ik in december een halve maand met een tent voor het Congres moet gaan liggen, dan ga ik dat doen. Wij zien dit echt als zó cruciaal.

De heer Bamenga vroeg of we dat dan alleen doen. Nee. Wij — dat doe ik overigens zeker niet alleen, maar uiteraard met de collega rechts van mij en collega's die hier nu niet zitten — hebben ontzettend veel contact met Duitsland, Frankrijk, de Commissie en andere landen om ook hen ervan te doordringen dat dit niet een Nederlandse kwestie is, maar een Europese kwestie, die levensgevaarlijk is voor een heel Europees ecosysteem. Ik moet daar meteen bij zeggen dat wij daarop enorme steun proeven. Ik weet ook dat de Eurocommissaris niet zo lang geleden in Washington was. Hij heeft niet

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

alleen maar gesproken over de agenda die hij tussen de Europese Unie en de VS voor zich ziet. Die steun is er dus en die wordt gevoeld. Het is niet makkelijk. Dat heeft inderdaad ook te maken met — volgens mij zei de heer Hoogeveen dat — het feit dat het in de Verenigde Staten geen kabinetsstandpunt is, maar een parlementair standpunt. Zoals u ook weet, laat de parlementaire democratie zich niet altijd dwingen. Dat is ook een groot voorrecht — democratie is soeverein — maar het maakt het wel ingewikkeld.

Dan over de periode van 150 dagen als de MATCH Act wordt aangenomen. In alle eerlijkheid … Ik ga er twee dingen over zeggen. Eén. Ja, er ligt een plan. Twee. We gaan er alles aan doen om dat te voorkomen. Ik wil er dus eigenlijk niet op vooruitlopen. Het is de situatie die wij willen vermijden.

Mevrouw Kröger vroeg nog naar de Pax Silica en hoe wij als Europa geopolitiek onafhankelijk blijven. Nederland bereidt met Frankrijk een grote Europese top voor op 2 december dit jaar, waarbij de grootste Europese techbedrijven, waaronder natuurlijk ASML, aanwezig zullen zijn. We zullen praten over het versterken van Europees technologisch leiderschap. Dat doen we omdat de ontwikkeling van kunstmatige intelligentie een hele grote schaal vereist. Daarom verbinden wij onze nationale inzet heel nadrukkelijk aan de Europese inzet, binnen een coalitie van gelijkgezinde landen.

Daarnaast nemen wij ook deel aan de Pax Silica, die is gericht op het versterken van de onderlinge AI-waardeketens. Ik denk dat dat ook van belang is, omdat de realiteit is dat er op dit moment geen enkel continent volledig autarkisch is als het hierover gaat. Gezien onze unieke positie, vinden wij dat wij een bijzondere verantwoordelijkheid hebben om ervoor te zorgen dat er geen grote schokken zijn en om de samenwerking te verbeteren. Dat is dus onze reden om bij de Pax Silica te zitten, maar ik ben het zeer eens met mevrouw Kröger dat we juist ook in Europa die grote stappen moeten zetten. Ik vind het heel goed en ik moedig zelf zeer aan dat dat in Nederland op het hoogste niveau gebeurt, het niveau van de minister-president. In Frankrijk gebeurt dat op het niveau van de president. Bij de grootste Europese bedrijven gebeurt het op CEO-niveau. Er wordt echt gejaagd om hier een succes van te maken. Dat zie je niet al te vaak, want vaak ontaardt dit in goede bedoelingen en lijstjes en een mooi fotomoment. Ik heb echt het idee dat hier de intentie van alle betrokkenen zeer anders is.

De **voorzitter**:
Mevrouw Kröger, u heeft helaas geen interrupties meer. O wacht, excuus. U heeft er nog eentje.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Die ga ik heel graag besteden aan de laatste zin uit het vorige blokje, want die zin bleef bij mij hangen. Ik dacht: wat hoor ik nu? Er werd namelijk gezegd dat we maximaal moeten duwen om de deur wagenwijd open te zetten. Het ging dan over de deur voor Nederlandse bedrijven om in China handel te kunnen drijven. Mijn vraag is dan: waar hebben we bij dat maximaal duwen dan de dialoog over mensenrechten, over de situatie van de Oeigoeren, over de situatie in Taiwan, over alles wat van grote waarde is? Waar zit dat in het maximaal duwen?

Minister **Sjoerdsma**:
Het mooie is dat er altijd meerdere deuren zijn en dat je die altijd tegelijkertijd moet

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

doorwandelen. Laat ik hier één voorbeeld noemen: de deplorabele staat waarin de Oeigoeren zich in China bevinden. Ik denk dat u allen mijn voorgeschiedenis kent als Kamerlid. Desondanks ben ik als minister van Handel naar China gegaan en heb ik naast al die handelsonderdelen die we net hebben besproken, natuurlijk ook de gelegenheid te baat genomen om de situatie rondom de Oeigoeren uitgebreid te bespreken en de zorgen die het Nederlands kabinet daarover heeft aan te kaarten. Ik durf u wel op een briefje te geven dat er geen enkele andere Europese lidstaat is die de handelsminister dit soort boodschappen laat afgeven. Nederland doet dat wel. Ik denk dat dat ook goed is, want die twee dingen kunnen volgens mij heel goed naast elkaar bestaan. De zorgen die we hebben over de mensenrechten moet je kunnen aankaarten. Tegelijkertijd kan je heel goed de zakelijke belangen verdedigen. Af en toe moet je dan eventjes op een heel dun koordje lopen — dat zal ik meteen toegeven — maar ik denk dat Nederland bij uitstek een land is dat dat kan. Ik vind het zelf ook echt ongelofelijk belangrijk dat het kabinet dat wel blijft doen. Dat zeg ik niet omdat het mij persoonlijk aangaat. Als ik kijk naar de Chinese reactie, zie ik dat we het natuurlijk niet over alles eens zijn. Dat geldt niet alleen aan de handelskant, maar ook aan de mensenrechtenkant. Deze dialogen, deze gesprekken, kunnen echter gewoon goed gevoerd worden. Overigens is er ook vanuit hun kant weer kritiek op ons. Ook dat moet kunnen, moet ik daarbij zeggen.

Voorzitter. Dan kom ik bij het blok handelsverdragen. Dat zijn, met uw welnemen, de handelsverdragen die wij hier nog niet hebben behandeld. We beginnen bij de vraag van de heer Hoogeveen over de Australische partner. Wij zetten in op spoedige besluitvorming. Wij werken ook heel nauw samen met onze Australische partners. Beide partijen doorlopen gewoon hun parlementaire proces, zoals dat hoort. Dat kost tijd, ook aan de Australische zijde. In alle eerlijkheid heb ik eigenlijk niet de indruk dat de Commissie het Australië nou extra moeilijk maakt. Als ik kijk naar de geluiden vanuit de Commissie, proef ik dat zij begin volgend jaar een akkoord verwacht. Mocht dat niet zo zijn, dan gaat de heer Hoogeveen dat uiteraard horen.

De heer Hoogeveen had het ook over de GCC en vroeg: waarom lukt dat nou niet? Zoals de heer Hoogeveen zelf ook al zei, lukt het niet omdat de ambities van de EU en de GCC echt heel ver uit elkaar liggen. Dan gaat het over beleidsruimte in de energiesector, aanbestedingen en investeringen — dat zijn toch niet de minste dingen — waar de ambities zo ver uit elkaar liggen dat ervoor gekozen is om dan maar individueel verder te kijken. U weet ook — uw Kamer spreekt daar regelmatig over — dat de deal met de VAE daarvan, denk ik, de meestbesprokene is. Maar er wordt ook met Bahrein en Qatar gesproken over een strategic partnership agreement. Hopelijk leidt dat tot iets, maar het heeft niet het tempo dat ik bijvoorbeeld heb gezien in de eindfase van India, Indonesië en Australië. Daar had je echt het idee: hier wordt heel snel toegewerkt naar eensgezindheid.

De heer Hoogeveen noemde ook het CPTPP. Dat is van groot belang. We hebben niet een soort EU-CPTPP-handelsakkoord. We hebben namelijk volgens mij met alle bilaterale landen afzonderlijk, behalve met Brunei … Volgens mij is het Brunei, maar misschien zit ik ernaast. Laat ik het zo zeggen: het kaartenspel is daar bijna compleet. Een suggestie die ik wel zeer verwelkom is de volgende. De heer Hoogeveen had het over een "mini-WTO 2.0". Het is natuurlijk wel bij uitstek een groep landen met wie wij goed kunnen optrekken als het gaat over het herbestendigen, versterken en beschermen van de regels binnen het WTO-kader, dus die suggestie ga ik zeker

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

meenemen. Als mogelijkheden zich daar voordoen, zullen we die grijpen.

Voorzitter, dat was het blok overige handelsakkoorden.

De **voorzitter**:
Er zijn geen interrupties in dit blok, dus dan heeft u volgens mij alleen nog het blokje overig.

Minister **Sjoerdsma**:
Klopt, dat is het laatste blok. Er zitten nog best wel wat vragen in.

De heer Lohman vroeg over het jaarrapport van de heer Sefcovic: waar ziet het kabinet dat Europa te laat optreedt tegen oneerlijke concurrentie? Ik denk dat de belangrijkste constatering van dit rapport is dat er meer vraag is vanuit bedrijven naar de inzet van handelsdefensieve maatregelen. Antidumpingheffingen zijn bijvoorbeeld heel effectief om Europese bedrijven te beschermen tegen oneerlijke concurrentie. Er worden steeds meer onderzoeken gestart en er volgen ook steeds meer maatregelen, maar die toenemende vraag naar maatregelen zorgt ook weer voor toenemende wachttijden. Wij pleiten er echt al langer voor om effectiever, sneller en strategischer te zijn bij de inzet van deze maatregelen. We doen daar ook hele concrete voorstellen voor. We hebben in de prioritering ook samen met Frankrijk en Italië onze eigen non-paper gestuurd. We hopen het echt los te trekken, want soms heb je in Europa weleens het idee dat de discussie meteen weer gaat over nieuwe instrumenten. Die kunnen best nodig zijn, maar het is ook goed om te kijken naar bestaande instrumenten en hoe die nu worden ingezet. Wij denken dat hier ook nog een wereld te winnen valt.

De heer Lohman vroeg ook: waar kan een Nederlandse ondernemer nou terecht als hij of zij het idee heeft dat een gesubsidieerde concurrent een aanbesteding wint? Die vraag snap ik ook. De Commissie kan een onderzoek starten als zij vermoedt dat een bedrijf een aanbestedingsprocedure heeft gewonnen dankzij verstorende buitenlandse subsidies — die wetgeving is overigens mede dankzij Nederland tot stand gekomen — maar alleen de Commissie kan dat doen. Lidstaten en bedrijven kunnen niet om zo'n onderzoek verzoeken, maar kunnen wel informatie aanleveren op basis waarvan de Commissie dan kan optreden. Dat kan echt heel laagdrempelig, namelijk gewoon via een e-mail aan de bevoegde autoriteiten, die staan vermeld op de website van de Commissie. Dit is ook verschillende keren met resultaat ingezet, dus ik zou zeggen: het is een beproefde methode.

De heer Lohman stelde ook een terechte vraag naar aanleiding van een eerdere toezegging. Hij vroeg hoe we ervoor zorgen dat ondernemers minder vaak dezelfde informatie moeten aanleveren voor handelssteun. Wij willen dat ook voorkomen. Wat we op dit moment doen, zal eventjes duren. We voeren namelijk een inventarisatie uit om te kijken hoe het aantal informatieverzoeken kan worden verminderd. We hebben die lopende 500-regelaanpak onder leiding van de staatssecretaris … Ik wil "Bestuurlijke Vernieuwing" zeggen, maar zo heet het niet, dus ik noem hem even de staatssecretaris Effectieve Overheid. We gaan er uiteraard voor zorgen dat we kijken of we dit soort zaken daarin mee kunnen nemen. Ik zou dat misschien iets breder willen trekken. Als ik namelijk kijk naar de rol van mijn ministerie, geldt dit wat mij betreft voor bedrijven, maar ook voor maatschappelijke organisaties. Met alle instrumenten die we hebben, kunnen we hierin nu zaken verbeteren. Dat maakt het voor hen lichter en makkelijker en het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

maakt herhaling van informatie onmogelijk. We gaan daar ons best voor doen. Het was overigens Slagvaardige Overheid; dat moet ik even corrigeren.

Mevrouw Kröger vroeg nog naar ExxonMobil: wordt de klimaatmaatregel besproken? Het antwoord is nee. Het is een lopende procedure. Het wordt dus niet besproken en ik kan hier ook geen uitspraak over doen.

Mevrouw Kröger vroeg ook naar 60 juristen die een brief naar de Commissie stuurden over ISDS. Ik moet eerlijk zeggen dat ik daar niet van op de hoogte ben. Als mevrouw Kröger die brief heeft, kan ik daar uiteraard naar kijken, maar we hebben hem niet kunnen achterhalen. Wel is het natuurlijk zo — dat weet mevrouw Kröger ook — dat ons kabinetsstandpunt is dat wij inzetten op modernisering van het investeringsbeschermingssysteem en niet op opzegging van de verdragen.

Mevrouw Kröger vroeg ook naar de OESO-richtlijnen voor alle investeringen en subsidies. Daar heb ik een aantal punten over. Eén: de OESO-richtlijnen vormen de basis voor het Nederlandse imvo-beleid. Ze zijn dus verankerd voor de voorwaarden voor het bedrijfsleveninstrumentarium van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Zij gelden voor al onze instrumenten, dus voor subsidies en handelsmissies. Mevrouw Kröger zei terecht dat dit voor andere ministeries niet geldt. Hun kaderwetten laten in veel gevallen ook niet toe om die voorwaarden te stellen. Wel hebben wij op verzoek van mevrouw Kröger eerder zendelingswerk gedaan — althans, we hebben geprobeerd dat te doen — met name richting de ministeries die veel te maken hebben met subsidies, want natuurlijk heeft niet elk ministerie daar veel mee te maken. Twee daarvan hebben zich bereid verklaard te verkennen wat er mogelijk is. Dat zijn het ministerie van LVVN en het ministerie van IenW. Ik zou vanuit deze positie zeggen: hulde aan deze ministeries.

Mevrouw Kröger vroeg ook nog — dat is de laatste vraag — naar de claim van de Russische oligarch. Ook op dat punt begrijp ik de zorg, maar ook daarbij geldt dat dit een lopende procedure is en dat ik daar vanwege het procesbelang helaas niets over kan zeggen, behalve dat wij natuurlijk echt blijven inzetten op stevige sancties en nauwe EU-coördinatie.

Voorzitter, ik ben aan het einde gekomen van mijn beantwoording in de eerste termijn.

De **voorzitter**:
Dank u wel. De heer Bamenga heeft een interruptie.

De heer **Bamenga** (D66):
Ik heb even gewacht totdat de minister helemaal klaar was met zijn verhaal. Ik heb nog een vraag over de MATCH Act. Ik begrijp dat de minister heel veel inzet heeft gepleegd, dat Nederland heel veel inzet heeft gepleegd. Daar twijfel ik op geen enkele manier aan. Ik begrijp ook dat de minister heel veel steun van andere lidstaten ervaart, zoals Duitsland en Frankrijk, maar ook vanuit de Europese Commissie. De steun vanuit de Europese Commissie en het feit dat we er in gezamenlijkheid voor staan om er alles aan te doen dat dit er niet doorheen komt, is niet voor iedereen even zichtbaar. Misschien zou de minister erop kunnen ingaan op welke manier Nederland gecoördineerd met de Europese Commissie en andere lidstaten richting Amerika het een en ander zou kunnen doen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Minister **Sjoerdsma**:
Die coördinatie vindt op allerlei verschillende niveaus tegelijkertijd plaats, overigens niet alleen met de Commissie, maar uiteraard ook met verschillende bedrijven. Soms kiezen we ervoor om bepaalde momenten zeer publiek te doen; de Kamer heeft dat ook kunnen zien. Dat ging over het bezoek van de mp aan het Congres en mijn eigen bezoek. Maar al te vaak is het natuurlijk belangrijk dat we die coördinatie en wat we doen, gewoon in beslotenheid doen en op een manier die samenwerking maximaal bevordert, maar die ook niet al te veel in het zicht loopt. Ik kan me dus voorstellen dat de heer Bamenga zich soms misschien afvraagt of ook anderen hiermee bezig zijn. Ik kan de heer Bamenga verzekeren dat het antwoord daarop ja is, maar in dienst van wat wij allemaal willen bereiken, namelijk dat deze Act van tafel gaat, is het verstandig om goed te kiezen wanneer we dat publiek doen en wanneer niet. Maar ik proef echt bij iedereen, niet alleen in de gesprekken maar ook in de daden die daaruit volgen, dat zij ervan doordrongen zijn dat dit niet alleen een Nederlandse kwestie en een Nederlands belang is.

De **voorzitter**:
Dan gaan wij naar de tweede termijn van de Kamer. De heer Bamenga ziet af van zijn spreektijd. De heer Lohman.

De heer **Lohman** (CDA):
Dank u wel, voorzitter. Dank aan de minister voor zijn beantwoording. Ik kom nog even terug op mijn vraag over de dubbele informatievoorziening voor ondernemers. U verbindt dit aan de effectieve overheid en de 500-regelaanpak. Dat klinkt heel goed. Wanneer kunnen we daar resultaat op verwachten, hoe is dit meetbaar en op welke manier kunnen we daar als Kamer over geïnformeerd worden?

De **voorzitter**:
Mevrouw Kröger voor haar tweede termijn.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Dank u wel, voorzitter. Allereerst wil ik graag een tweeminutendebat aanvragen. Ik heb nog een vraag over Rusland en het investeringsverdrag. Het ging niet zozeer over het feit dat er een lopende zaak is, maar over het feit dat er een aangenomen Kamermotie is om dat verdrag op te zeggen en dat ook de Baltische staten ons daartoe oproepen. Waarom doen we dat nog niet, minister?

Ik ben blij met het zendelingenwerk van de minister. Het is goed om te horen dat twee ministeries ervoor openstaan. Welke ministeries gebruiken het subsidie-instrumentarium ook veel? Moet de Kamer wellicht nog wat zendelingenwerk bij die ministeries verrichten?

Tot slot heb ik een vraag over de Pax Silica. De minister gaf antwoord over die grote conferentie en het feit dat dit echt top priority is, maar mijn vraag ging heel erg over de grondstofketens. Die zijn wel een onderdeel van de Pax Silica, maar we hebben daar ook ons eigen Europese spoor op. Hoe verhouden die twee zich tot elkaar?

Ik ben heel benieuwd naar de antwoorden in de tweede termijn over het maatschappelijk middenveld in India, want met de huidige mensenrechtensituatie en de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

arbeidsrechtensituatie is het echt cruciaal om dat te versterken.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u, mevrouw Kröger. De heer Hoogeveen ziet af van zijn tweede termijn. Zou mevrouw Kröger het voorzitterschap even kunnen overnemen?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Uiteraard.

Voorzitter: Kröger

De **voorzitter**:
Mevrouw Maes, het woord is aan u.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dank u, voorzitter. Dank aan de minister voor de beantwoording in de eerste termijn. Ik ben vooral erg blij met de eensgezindheid die we hier tentoon hebben gespreid ten aanzien van de MATCH Act en de omarming daarvan door de minister. Dat is heel fijn; dank daarvoor.

Ik heb nog een vraag over het handelsverdrag met India die in mijn beleving niet beantwoord is. Ik heb natuurlijk wel wat meer informatie gekregen over de mkb-coördinator, maar mijn vraag was vooral wat die mkb-coördinator precies gaat doen en vooral ook wat het Nederlandse bedrijfsleven daarvan gaat merken. Die vraag zou ik dus graag ook nog beantwoord willen hebben.

Voorzitter: Maes

Minister **Sjoerdsma**:
Dank, voorzitter. Dank ook aan de Kamerleden voor de in de tweede termijn gestelde vragen. De heer Lohman vroeg naar de informatie die bedrijven moeten aanleveren in allerlei processen. Inderdaad, die nemen we mee in de 500-regelaanpak. Uit mijn hoofd zeg ik dat het kabinet daar volgens mij ergens februari of maart volgend jaar over gaat rapporteren. Ik weet niet helemaal zeker of dat de termijn is, maar laat ik zeggen dat in de rapportage die het kabinet daarover uitbrengt, dus in de eerstvolgende rapportage, waarschijnlijk in Q1 volgend jaar, zal worden meegenomen hoever we dan zijn. Ik hoop dat dan voor de heer Lohman meetbaar zal zijn welke resultaten we daar hebben geboekt.

Mevrouw Kröger had nog een vraag. Zij heeft gelijk: die vraag over de uitvoering van de motie-Van der Lee en de oproep van de Baltics en Polen om dat verdrag op te zeggen, heb ik in de eerste termijn niet beantwoord. Wij hebben die motie destijds betrokken bij de Europese onderhandelingen over de financiering van Oekraïne. De Commissie heeft daar geen voorstel gedaan of gesteund om deze IBO's op te zeggen. Er is dus ook geen gezamenlijke Europese lijn. Beter gezegd: de gezamenlijke Europese lijn is om ze niet op te zeggen. Bij opzegging zou Nederland de enige lidstaat van de Europese Unie zijn geweest die de investeringsbeschermingsovereenkomst zou hebben opgezegd. Dat was op dat moment de weging. Daarmee heeft het kabinet destijds het nut van opzegging

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

van het verdrag beperkt maar misschien ook wel contraproductief geacht. Dat in antwoord op de vraag van mevrouw Kröger.

De **voorzitter**:
Daarover is er een interruptie van mevrouw Kröger.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
De vraag was hoe dat nu ligt, gegeven het feit dat de Baltische staten en Polen nu officieel oproepen om dat verdrag op te zeggen. De weging die de minister nu schetst, is nu dus niet meer de situatie.

Minister **Sjoerdsma**:
Nee. Daar heeft mevrouw Kröger gelijk in. Ik denk dat er één andere kwestie speelt die ook van belang is, namelijk dat er Nederlandse bedrijven zijn die zogenaamde stranded assets … Ik weet niet wat de Nederlandse term is. Mevrouw Kröger noemt Shell, maar er zijn meer Nederlandse bedrijven die liquide middelen in Rusland hebben. Deze overeenkomst biedt de enige bescherming tegen onteigening en dus ook tegen het door Rusland kunnen inzetten van deze bezittingen ter financiering van de oorlog. Dat is toch ook wel echt een materieel belang hier. Los van wat voor soort bedrijven het zijn of hoeveel bedrijven het zijn, is het wel echt van belang dat we voorkomen dat bedrijfsmiddelen die daar nu zijn onteigend kunnen worden en dat ze kunnen worden ingezet tegen Oekraïne en tegen ons. Ik denk dus dat de oproep heel helder was. Ik denk ook dat de strekking van de oproep heel helder is, maar ik denk dat dit wel een hele serieuze drempel is die we niet zomaar terzijde zouden moeten werpen.

De **voorzitter**:
Ik voel nog een interruptie van mevrouw Kröger aankomen.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ja, ik vind het een beetje … Kijk, er is een aangenomen Kamermotie. Dat is een heel duidelijk signaal vanuit het parlement aan de minister. Vervolgens is de argumentatielijn van de minister dat we niet de enige zijn. Er is nu een andere situatie, met Polen en de Baltische staten, dus ik vraag de minister toch, nu hij met een verhaal over liquide middelen komt, om deze afweging wat uitgebreider zichtbaar te maken aan onze Kamer. Persoonlijk vind ik dit namelijk eigenlijk niet zo'n overtuigend verhaal.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik kan niet gaan over wat mevrouw Kröger overtuigend vindt. Ik ben uiteraard van harte bereid om hier in het verslag van de RBZ wat uitvoeriger op in te gaan. Het is daarna uiteraard aan mevrouw Kröger om te kijken of het kabinet haar wel of niet heeft kunnen overtuigen. Laten we dat doen. Dat zeggen we graag toe.

Mevrouw Kröger had ook een vraag over de subsidies. Welke ministeries hebben nog meer veel met subsidies te maken en hebben nog niet die welwillende houding die we wel hebben aangetroffen bij LVVN en IenW? Daar zijn overigens ongetwijfeld belangrijke redenen voor. Die andere ministeries zijn EZK, Financiën en SZW; daarvan is onze inschatting dat zij ook veel met subsidies te maken hebben.

Tot slot de vraag van mevrouw Kröger over Pax Silica, de grondstofketens en hoe dat samenhangt. In alle eerlijkheid denk ik wel dat we Pax Silica ook niet te groot moeten

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

maken. Als ik kijk naar hoe de verschillende blokken nu met grondstoffen omgaan, dan zie ik een ongelofelijk assertieve Verenigde Staten, die vooral unilateraal bezig zijn om grondstoffen veilig te stellen, soms in bilaterale deals en soms onder hele grote druk, en ik zie een Europese Unie die daar als blok toch enigszins achteraan hobbelt, in ieder geval qua tempo, ambitie en reikwijdte. Ik denk vooral dat wij daar een been bij hebben te trekken. Het is wel goed om ook goed over Pax Silica te spreken, aangezien Pax Silica toch een brug vormt tussen alle landen die hierover gaan. Hoe je het ook wendt of keert: wij, de Verenigde Staten en andere landen zijn met elkaar verbonden op dit terrein.

Tot slot had mevrouw Maes een vraag over de mkb-coördinator. Ik heb eigenlijk niet zo heel veel toe te voegen aan de beantwoording in de eerste termijn, moet ik in alle eerlijkheid zeggen. De RVO is onze mkb-coördinator voor dit verdrag. Mijn eigen ervaring met hen is dat zij echt goed bereikbaar zijn en dat de informatie die het mkb nodig heeft om maximaal te profiteren van de bepalingen in dit verdrag, de informatie die het mkb nodig heeft om dit verdrag goed te doorgronden en de informatie over wat het betekent voor hun bedrijf dan wel hun gehele sector, daar goed voorhanden is. Dat is volgens mij ook de functie van die coördinator. Punt.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik had nog een vraag open staan over het flankerend beleid op het handelsverdrag met India. Dat ging met name over shrinking civic space, vrije media, mensenrechten en arbeidsrechten.

Minister **Sjoerdsma**:
Helder. Daarover wil ik twee dingen zeggen. Het eerste punt bouwt voort op mijn opmerking uit de eerste termijn en op wat we gisteren hebben gezien, namelijk dat het een diplomatiek-politiek onderwerp van gesprek is. Het is natuurlijk van belang dat we het niet alleen van de maatschappelijke organisaties laten afhangen, maar dat dit ook onderdeel is van het diplomatieke gesprek.

Twee. Nederland zet inderdaad in op de bescherming en de bevordering van het maatschappelijk middenveld in India via programmering, onder andere via het Mensenrechtenfonds, en ook op het faciliteren van dialoog. Daarbij is de vrijheid van meningsuiting een van de prioriteiten, zowel offline als online. Daarnaast hebben we de jaarlijkse EU-India-mensenrechtendialoog, waarbij we de positie van mensenrechtenverdedigers — ik maak de diplomatieke inzet nog iets specifieker — en maatschappelijke organisaties uiteraard ook structureel ter sprake brengen. Daarbij wil ik wel zeggen dat die dialogen in toenemende mate soms best taai zijn. Dat geldt niet alleen voor de dialoog tussen de EU en India, maar ook wel breder. Dat komt vanwege de bekende meningsverschillen.

De **voorzitter**:
Dank u. Is uw vraag over de maatschappelijke organisaties beantwoord?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Nou, eigenlijk niet helemaal. Dank, voorzitter, dat u dat feilloos aanvoelt. Ik hoor het stuk over mensenrechten, de dialogen en hoe de mensenrechtensituatie in India is verslechterd, wat je ook ziet in de ranking van Freedom House. Mijn vraag ging natuurlijk over het volgende. Wij gaan handeldrijven met een land waar er bijvoorbeeld

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

gedwongen arbeid is en de ILO-conventies niet worden nageleefd. Er speelt daar nogal wat. Dan zegt de minister: als uit monitoring blijkt dat dat niet goed zit, dan kan het tot een dialoog leiden op ministerieel niveau. Hoe krijgen we nou die monitoring? Hoe ondersteunen wij lokale maatschappelijke organisaties? Hebben we daar programma's voor? Eigenlijk is mijn vraag — ik vind ik namelijk ook niet dat Nederland alles moet doen — of wij Europees ervoor moeten zorgen dat we daar de maatschappelijke organisaties financieren die die monitoring kunnen helpen?

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is een goede suggestie. Ik wil daar twee dingen over zeggen. Eén. Ik hebt net wel toegelicht welke maatschappelijke organisaties vanuit Nederland de financiering ontvangen. Dat zit inderdaad echt op de vrijheid van meningsuiting, mensenrechtenverdedigers en het faciliteren van dialoog. Ik vind het geen gekke suggestie om het eens mee te nemen. Flankerend beleid ziet op een aantal dingen. Met de heer Hoogeveen heb ik het weleens gehad over de barrières die we ook moeten slechten wat betreft het makkelijker maken om handel te drijven met het Globale Zuiden. We zouden het hier ook over flankerend beleid over deze monitoring kunnen hebben. Ik ben van harte bereid om dat punt eens mee te nemen naar de Raad en om eens te kijken of er enthousiasme voor bestaat om dat breder mee te nemen. Het zou de Commissie misschien dwingen om iets nadrukkelijker de link te liggen tussen aan de ene kant de handelsportefeuilles, de economische portefeuilles, en aan de andere de meer ontwikkelingsgerichte portefeuilles. Ik vind het wel een interessante vraag. Ik ga die gewoon meenemen. Als het iets oplevert, zal ik dat sowieso in het verslag meenemen. Als het niks oplevert, zal die teleurstellende mededeling ook in het verslag staan.

De **voorzitter**:
Dank aan de minister. Ik heb zelf nog één aanvullende vraag, maar ik ben ook voorzitter. Kan mevrouw Kröger het voorzitterschap misschien nog even overnemen?

Voorzitter: Kröger

De **voorzitter**:
Wat doen we dit toch allemaal netjes. Gaat uw gang, mevrouw Maes.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik ben toch niet helemaal tevreden over het antwoord over het mkb en het handelsverdrag. We hebben dit gisteren gehoord tijdens de technische briefing. Dat was een van de belangrijke punten. Dit is voor mijn partij ook een belangrijk punt. Ik spreek ook regelmatig bedrijven die juist bij zo'n handelsakkoord … Met name het mkb heeft het heel lastig om te bedenken wat nou de ins en outs van zo'n handelsakkoord zijn. Ik begrijp dat er dan een aanspreekpunt voor hen zal zijn bij RVO. Dat is op zich natuurlijk prima, maar ik wil ook echt graag weten wat zo'n mkb-coördinator dan voor hen kan opleveren. Als de vraag nu niet beantwoord kan worden, dan mag die ook meegenomen worden in het verslag.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik zal even kijken of er meer is dan ik net mondeling heb gewisseld. Als dat zo is, zal dat in het verslag komen. Wel denk ik dat dit de kern is. Er is voor het mkb een enorme hoeveelheid aan instrumenten beschikbaar. Wij doen er alles aan om de rode loper uit te

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

leggen voor het mkb om ervoor te zorgen dat het mkb zo makkelijk mogelijk gebruik kan maken van die instrumenten. Wij zien namelijk ook dat hoe kleinere het bedrijf is, hoe minder tijd je hebt voor allerlei tijdrovende en soms complexe procedures. Daar doen we dus veel aan. In dit geval gaat het inderdaad vooral over een informatievoorzienende positie: hoe werkt dit verdrag nou voor mkb'ers, welke kansen zitten erin en hoe kun je die het best benutten? Mocht er nog meer zijn dan dit, dan zal ik dat uiteraard meenemen in het verslag. Als dat niet genoeg is, dan vermoed ik zomaar eens dat er in het tweeminutendebat voorstellen voor gedaan kunnen worden. Ik denk wel dat dit de kern is van het hoe het nu is belegd bij RVO.

Voorzitter: Maes

De **voorzitter**:
Goed. Dan neem ik het voorzitterschap weer over van mevrouw Kröger. Ik denk dat het tijd wordt om de minister te bedanken voor zijn beantwoording, de leden te bedanken voor hun deelname, de mensen in het publiek en thuis te bedanken voor de belangstelling en daarmee de vergadering te sluiten, tenzij er nog toezeggingen zijn. Die zijn er.

- De minister van BHO zegt toe in het verslag van de RBZ Handel de Kamer nader te informeren over het opzeggen van bilaterale investeringsverdragen met Rusland.
- De minister van BHO zegt toe tijdens de RBZ Handel de monitoring van de mensenrechtensituatie in het EU-India-handelsakkoord in te brengen en hierop in het verslag terug te komen.
- Als de minister nog wat meer informatie over de mkb-coördinator krijgt, dan neemt hij die ook mee. Dat is ook een toezegging.

Heb ik dan nog iets gemist? Nee, dat is niet het geval. Dan sluit ik bij dezen de vergadering. Dank u wel voor uw aanwezigheid.

Sluiting 16.14 uur.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl